

50286

7039

ACTA UNIVERSITATIS DE ATILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO PHILOSOPHICA
1966

~~53234~~

FILOZÓFIA

ФИЛОСОФИЯ

PHILOSOPHIE

VII.

SZEGED
1966

1111

1111111111

1111111111

532

ACTA UNIVERSITATIS DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO PHILOSOPHICA
1966

FILOZÓFIA

ФИЛОСОФИЯ

PHILOSOPHIE

VII.

SZEGED
1966

Szerkeszti:

DR. KALOCSAI DEZSŐ
tanszékvezető egyetemi tanár,
a filozófiai tudományok kandidátusa

E kötet munkatársai:

DR. HORUCZI LÁSZLÓ adjunktus, **DR. KATONA PÉTER** adjunktus és
DR. VÉGH GYULA tanársegéd

Kiadványunk rövidítése:

• *Acta Philosophica, Szeged, 1966.*

KATONA PÉTER

A MARXISTA FILOZÓFIA ALAPSTRUKTÚRÁJÁRÓL

I.

ELTÉRÉSEK A MARXISTA FILOZÓFIA ÉRTELMEZÉSÉBEN

Közismert, hogy a marxista filozófia propagandájában marxista filozófián a valóság (a természet, a társadalom és a megismerés, a gondolkodás) legáltalánosabb mozgástörvényeinek tudományát értik. Két alkotórésze van: a dialektikus materializmus és a történelmi materializmus. A dialektikus materializmus egyik fejezeteként tartalmazza az ismeretelméletet, amely ilyen kérdéseket tárgyal: a megismerés szakaszai, a gyakorlat szerepe a megismerésben, a relatív és az abszolút igazság dialektikája stb. Ugyanakkor dialektikus materializmuson és dialektikán ugyanazt értik, amit marxista filozófián, amennyiben mindháromt egyaránt a valóság (a természet, a társadalom és a megismerés, a gondolkodás) legáltalánosabb mozgástörvényeinek tudományaként határozzák meg.

A marxista filozófia ilyen felfogása rejtett formális logikai ellentmondásokat tartalmaz. Ami azonnal szembeötlik: A történelmi materializmus (amit a társadalom legáltalánosabb fejlődéstörvényeit tanulmányozó tudományként határoznak meg) kívül esik a marxista filozófiának a fenti meghatározása által megszabott keretein. Ugyanez tapasztalható az ismeretelmélet esetében is.

Ezek a nem túlságosan rejtett formális logikai ellentmondások világosabb formában és kimondottan is kifejezésre jutnak.

A jelenlegi marxista irodalomban különbözőképpen vélekednek a történelmi materializmusnak a marxista filozófiához való viszonyáról.

Egyesek szerint a történelmi materializmus a marxista filozófia része.

I. M. Panjusev: „Vitathatatlan az a tétel, hogy a történelmi materializmus a marxista filozófia része.” (1; 187.)*

G. E. Glezerman: „Lévén a marxista filozófia elválaszthatatlan része, a történelmi materializmusnak ugyanakkor saját külön kutatási területe van.” (2; 13.)

Mások szerint a történelmi materializmus nem része a marxista filozófiának.

M. N. Rutkevics: „A történelmi materializmus a dialektikus materializmus tételeinek kiterjesztése a társadalmi jelenségekre; marxista szociológia ez, a társadalmi élet általános törvényeinek tudománya. Vitán felül áll, hogy a történelmi materializmus önálló filozófiai tudomány, amely kívül esik a filozófiának mint általános világnézetnek a keretein.” (3; 7.)

Molnár Erik: „Mindenek előtt meg kell jegyezni, hogy se Marx, se Lenin nem tartotta a történelmi materializmust filozófiai tudománynak. Csak betűragással lehetne egy-két mondatukból ezt a következtetést levonni. A probléma mai formájában fel sem merült előttük.” „Szerintem a történelmi materializmus a marxizmus

* Megjegyzés: A zárójelben közölt számok a forrásmunkákra vonatkoznak. Az első szám az irodalomjegyzékben megadott munka sorszáma, a második — a pontosvessző után — az ott megjelölt kiadás lapszáma. Amennyiben csak egy szám szerepel, az az idézett munka sorszámat jelöli.

általános társadalomtudománya — s nem valamilyen szaktudomány —, a társadalmi fejlődés általános és különös törvényeinek a tudománya, amely elválaszthatatlan kapcsolatban áll a marxizmus filozófiájával és ugyanakkor módszertani alapot nyújt az összes különös társadalomtudománynak, a társadalmi szaktudományoknak.” (4; 575., 577.)

Nyilvánvaló, hogy különbözőképpen fogják fel a történelmi materializmusnak a marxista filozófiához való viszonyát.

Persze, a dialektikus materializmust és a történelmi materializmust össze lehet kapcsolni és a marxista filozófiát lehetséges a kettő egységeként definiálni. Azonban a probléma ezzel nem oldódik meg. Ha a dialektikus materializmust a *valóság* (a természet, a társadalom és a megismerés, a gondolkodás) legáltalánosabb törvényeinek tudományaként fogjuk fel, a történelmi materializmus tárgyaként pedig a társadalom legáltalánosabb fejlődéstörvényeit jelöljük meg, akkor az általuk tanulmányozott törvények az általános és a különös viszonyában vannak. Ezt figyelembe véve, miként lehetséges a dialektikus materializmus és a történelmi materializmus rész-rész viszonya a marxista filozófiában?

Az előzőnél is komolyabb problémát jelent az ismeretelmélet értelmezése. Ezt illetően két *alapvető* koncepciót különböztethetünk meg, amelyek egymás ellentétéiként jelentkeznek. Magától értetődik, hogy a velük kapcsolatos marxista filozófia is különböző értelmet nyer.

A dialektika és az ismeretelmélet azonosságának koncepciója. E felfogás szerint a „dialektika” és az „ismeretelmélet” egy és ugyanazon tudomány különböző elnevezései. Ebben a tudományban a valóság legáltalánosabb mozgástörvényei tükröződnek.

E koncepció igen világosan mutatkozik meg V. I. Cserkeszov és P. V. Kopnyin munkáiban.

V. I. Cserkeszov: „A materialista dialektika az objektív világ legáltalánosabb fejlődéstörvényeiről és az ezektől függő gondolkodástörvényekről szóló tudomány. Éppen ezért ez (a dialektikus logika) egybeesik a dialektikával, vagy, ami ugyanezt jelenti, annak (a dialektikus logikának) más elnevezése.” „A dialektikus logikának és a dialektikus materializmus ismeretelméletének tárgya egy és ugyanaz. Ezért a dialektikus logika és az ismeretelmélet nem külön tudományok, hanem egy és ugyanazon tudomány különböző elnevezései.” (5; 309., 269.)

P. V. Kopnyin: „... Egy filozófiai tudomány van — a materialista dialektika, amely egyidejűleg az ontológiának, a gnoszeológiának és a logikának a funkcióit is teljesíti, és a régi értelemben véve sem az egyik, sem a másik, sem a harmadik; nincs a filozófiának három önálló része különböző törvényekkel, hanem egy tudomány van, amelyet úgy nevezhetünk, ahogy tetszik: dialektikának, logikának, vagy ismeretelméletnek (a tárgy elnevezése nem befolyásolja annak lényegét) ...” (6; 35.)

Vizsgáljuk meg kicsit közelebről e koncepciót.

Mindketten elismerik, *állítják*, hogy a dialektika tudományában a valóság legáltalánosabb törvényei tükröződnek. Elismerik, hogy az ismeretelmélet a megismerés legáltalánosabb törvényeit tanulmányozza. Azt erősítgetik, hogy a „dialektika” és az „ismeretelmélet” csak különböző elnevezések, egy és ugyanazon tudomány különböző elnevezései. E három tételből szükségszerűen következik, hogy a *megismerésnek ugyanazok a legáltalánosabb törvényei, mint a valóságnak*. A „valóság” kifejezés itt ugyanazt jelenti, amit V. I. Cserkeszovnál az *objektív világ és az ettől függő gondolkodás*, illetve P. V. Kopnyinnál a *természet, a társadalom és a gondolkodás*. (5; 309.) (6; 17—18.)

Mit jelentsen ez? Vagy azt, hogy a megismerés másodpéldánya annak, ami nem-megismerés, vagy azt, hogy azonos azzal. A tükröződési elméletre való hivatkozásuk azt engedi feltételezni, hogy az előbbire gondoljunk. Bármely eset is álljon fenn, fel kell tenni a kérdést: mit keres a gondolkodás (a megismerés) a természet, a társadalom és a gondolkodás (a megismerés) felsorolásban? (V. I. Cserkeszov és P. V. Kopnyin felfogásában a gondolkodás és a megismerés mint társadalmi-történelmi folyamat összemosódnak. Ezt — idézett munkáikban — hol gondolkodásnak, hol megismerésnek nevezik.)

E koncepció további gyenge pontjaként kell kiemelni, hogy szemben áll a törvényeknek és a kategóriáknak azzal a körével, tartományával, amelyre vonatkoztatják. A következőkről van szó:

A dialektikus materializmusnak azokat a törvényeit és kategóriáit tartják mindketten szem előtt, amelyek a marxista filozófia propagandájában általában ismeretetésre kerülnek. Tegyük fel a kérdést: mi legyen a megismerés szakaszaival, a gondolkodás formáival, az igazsággal, a jelenségektől a lényeghez és ettől a mélyebb lényeghez való haladással, egyáltalában azokkal a kategóriákkal és törvényekkel, amelyeket a dialektikus materializmus tankönyveinek vagy kézikönyveinek az ismeretelméletről szóló fejezetei tárgyalnak? A dialektika és az ismeretelmélet azonosságát hirdető koncepció alapján ezeket *vagy* ki kell zárni abból a tudományból, amely e koncepció alapján egyaránt nevezhető dialektikának is és ismeretelméletnek is, *vagy* pedig el kell ismerni, hogy a megismerés szakaszai, a gondolkodás formái, az igazság, a jelenségektől a lényeg felé való haladás stb. a megismerésen kívüli valóságban (a természetben, a társadalomban) is megvannak és ugyanúgy nyilvánulnak meg a valóság egyes területein, mint pl. az ellentétek egységének és harcának törvénye.

A dialektika és az ismeretelmélet azonosságának koncepciója tulajdonképpen a gondolkodástörvények képmás-koncepciójának továbbfolytatása. Közvetlen elméleti alapját a gondolkodástörvények képmás-koncepciója képezi.* Létezésének jó szolgálatot tesz az a körülmény, hogy képviselőik következetesen felcserélik gondolatmenetükben a gondolkodást és a megismerést (mint társadalmi-történelmi folyamatot), valamint a gondolkodás folyamatát és a dolgok gondolati képmásait tartalmazó gondolatokat. Világosan mutatkozik ez meg V. I. Cserkeszov idézett munkájában.

Szerinte a tudományos gondolkodás általános logikája a dialektikus logika. (A dialektikus logika nála ugyanazt jelenti, mint a dialektika vagy az ismeretelmélet.) Ezt az a tény indokolja, hogy e logika az ellentétek egységének és harcának törvényére épül fel, amely törvény az objektív világban általánosan érvényes. Ha így van az objektív világban, akkor így kell lennie a gondolkodásban is, hiszen a materialista tükröződéselmélet szerint „a gondolkodás törvényei az objektív világ törvényeinek visszatükröződései.” (5; 314—316.)

Most mellőzhetjük V. I. Cserkeszov dialektikus logikáját. Ami itt számunkra fontos, az a következő:

Az ellentétek egységének és harcának törvénye eredetileg az objektív világ törvénye. A gondolkodásba gondolati képmása révén került át, mint az objektív visszatükröződése. A gondolati képmás (a gondolat tartalma) és a gondolkodás azonosításával gondolkodástörvényé vált, a gondolkodás és a megismerés (mint társadalmi-

* *A gondolkodástörvények képmás-koncepciója:* A gondolkodáson kívüli valóság törvényei egyben a gondolkodásnak is törvényei. Az utóbbiak az előbbiek hű gondolati képmásaiként jelentkeznek a gondolkodásban. Valamely törvény azért gondolkodástörvény, mert a gondolkodáson kívüli valóságnak is törvénye.

történelmi folyamat) azonosításával pedig a megismerés alaptörvényeként jelent meg.

Ilyen körülmények között az ellentétek egységének és harcának törvénye nem tekinthető az „objektív világ és az attól függő gondolkodás” közös törvényének, hiszen a gondolkodásban, a megismerésben e törvénynek csak a gondolati képmása van jelen! Csak a természetnek és a társadalomnak, a megismerésen kívüli valóság területeinek lehet közös törvénye! Ez az alábbi sémával illusztrálható:

MT
FT
KT
BT
TT

— — —
Met

E sémában MT, FT, KT, BT és TT az ellentétek egységének és harcának törvényét jelenti az egyes mozgásformákban (a mechanikai, a fizikai, a kémiai, a biológiai és a társadalmi mozgásban) való valamely konkrét megnyilvánulásában. Gondolati képmását t jelöli, Me pedig a megismerést. Az egyes sorok különböznek egymástól. Közös tényező csak az első öt sorban van.

A fenti séma általában is illusztrálja a dialektika és az ismeretelmélet azonosságának koncepcióját és azt, hogy ez a gondolkodástörvények képmás-koncepciójának továbbfolytatása.

Ez a koncepció következetesebb formájában azt jelenti, hogy tagadják az ismeretelmélet tárgyát képező megismerés sajátos belső törvényeit. E felfogás szerint a megismerés nem más, mint valamilyen tükröző felület, amelyen a megismerésen kívüli valóság törvényei tükröződnek. Ide vezet a dialektikának és az ismeretelméletnek a megadott feltételek melletti azonosítása.

Itt nem szükséges foglalkozni azokkal a további képtelenségekkel, amelyek a fenti koncepcióból következnek.

Az ismeretelmélet másik alapvető felfogása szerint a megismerésnek sajátos belső törvényei vannak, amelyek nem másolatai a megismerésen kívüli valóság törvényeinek. Ezt az álláspontot képviseli pl. T. I. Ojzerman, aki szerint a dialektika, a logika és az ismeretelmélet *azonossága* a hegeli filozófiában abból következik, hogy Hegel az objektív idealizmus szellemében azonosítja a létet és a gondolkodást. „Szemben a hegeli filozófiával a dialektikus materializmus következetesen végigviszi a dialektika, a logika és az ismeretelmélet egységének elvét a filozófiában.” (7; 112.) Ezen a véleményen van M. N. Alekszejev (8), T. Pavlov (9), V. P. Rozsin (10), E. K. Vojsvillo (11), V. I. Malcev (12) és mások. A marxista filozófia propagandájában hallgatólagosan ez a felfogás uralkodik.

A dialektika és az ismeretelmélet tehát itt nemcsak különböző elnevezések, hanem különböző tudományok vagy tudományágak különböző elnevezései. Az ismeretelmélet által tanulmányozott törvények úgy viszonyulnak a dialektika által tanulmányozottakhoz, mint a különös az általánoshoz.

A fenti ismertetések után leszögezhetjük, hogy a marxista filozófiai irodalomban eltérően értelmezik a marxista filozófiát. Az eltérések lényegbevágóak, túlmennek az egyszerű rendszerezés keretein. Az a filozófia, amely a dialektikus materializmus és a történelmi materializmus egységét képezi nem azonos azzal, amelybe nem tartozik bele a történelmi materializmus. Az a tudomány, amelynek a „dialektikus materializmus”, a „materialista dialektika”, az „ismeretelmélet” (vagy a dialektikus

materializmus ismeretelmélete) csak különböző elnevezései, nem azonos azzal a tudománnyal, azzal a dialektikus materializmussal, amelyben a dialektika és az ismeretelmélet egysége fejeződik ki.

II.

A MARXISTA FILOZÓFIA ALAPSTRUKTÚRÁJA

1. A dialektika és az ismeretelmélet különbözősége

A dialektika a valóság (a természet, a társadalom és a megismerés) legáltalánosabb törvényeinek és kategóriáinak tudománya. Mit jelent ez a meghatározás?

A természet, a társadalom és a megismerés — a valóság három nagy területe.

A természet itt a szűkebb értelemben vett természetet jelenti. (A marxista filozófiai irodalomban természetesen tágabb értelemben magát a valóságot értik.) A valóságnak ez a szférája — a mozgásformák engelsi osztályozásának segítségével — a mechanikai, a fizikai, a kémiai és a biológiai mozgásformák összességében jelölhető meg.

A társadalom szférájába tartoznak: a termelési mód a rajta emelkedő felépítménnyel, meghatározott intézmények és eszmék.

A megismerés a valóság leképezése, tükröződése, amely társadalmi-történelmi folyamat; a szubjektum megismerő tevékenysége és ezen belül a szubjektum gondolkodása a megismerés társadalmi-történelmi folyamatának mozzanatát képezi.

A valóság legáltalánosabb törvényeinek példái:

Az ellentétek egységének és harcának törvénye.

A mennyiségi változások minőségi változásokba való átcsapásának törvénye. A tagadás tagadásának törvénye.

Az utóbbi évek marxista filozófiai irodalma — Engels felfogásának megfelelően (13; 72.) — éppen ezeket a törvényeket tekinti a valóság legáltalánosabb törvényeinek. Természetesen, egyáltalán nem biztos, hogy a valóságnak pontosan három legáltalánosabb törvénye van.

A valóság legáltalánosabb kategóriáinak példái: anyag, mozgás, tér-idő, ellentét, mennyiség, minőség, tartalom, forma, lényeg, jelenség, okság, szükségszerűség, törvény és az ezekhez hasonlóak.

A marxista filozófiai irodalomban a fenti kategóriák „a dialektika kategóriái” elnevezéssel szerepelnek. Természetesen, több hasonló kategória is van. Felsorolásuk a megismerés fejlődésének egyetlen szakaszán sem lehet befejezett.

A fenti törvények és kategóriák a legáltalánosabban így jellemezhetők:

A valóság legáltalánosabb törvényei és kategóriái konkrét megnyilvánulásuktól függetlenül nem léteznek. Az egyes területek dialektikus viszonyai e törvények és kategóriák konkrét megnyilvánulásai. A hatás-ellenhatás, az élő szervezetek örökéleténysége és változékonysága, a termelőerők és a termelési viszonyok dialektikája, az igazság abszolút és relatív mozzanatainak egysége, az analízis és a szintézis viszonyai — mindezekben az ellentétek egységének és harcának törvénye jelenik meg. Az egyes területek dialektikus viszonyai és a valóság legáltalánosabb törvényei és kategóriái között a különös és az általános egymáshoz való viszonya érvényes.

E törvények és kategóriák gondolati képmásuktól függetlenül, azokat megelőzve léteznek. Ez konkrét megnyilvánulásukra is vonatkozik. Tudunk ezekről vagy nem — léteznek, hatnak, a természetben éppúgy, mint a társadalomban, vagy a megismerésben és annak mozzanatában: a gondolkodásban. Ez utóbbit illetően nem a gondolati képmásról van szó, hanem a gondolkodás folyamatáról, amelybe, természetesen, a gondolati képmás is belekapcsolódik. — Az ellentétek egységének és harcának

törvénye, az oksági összefüggés, a szükségszerű és a véletlen, de a többi dialektikus összefüggések is már azelőtt léteztek, mielőtt róluk elmélkedni kezdtek.

A valóság legáltalánosabb törvényeinek és kategóriáinak összességét gondolati képmásától független, ahhoz viszonyított elsődleges létezésében célszerű a *valóság dialektikájának* elnevezni. Ezt mindenképpen meg kell különböztetni a *valóság dialektikájának gondolati képmásától*. A kettő viszonya — tetszőleges dialektikus törvényt (vagy kategóriát) véve a következőképpen illusztrálható:

MT
 FT
 KT
 BT
 TT
 MeT
 — — —

t

E sémában MT, FT, KT, BT, TT és MeT az ellentétek egységének és harcának törvényét jelenti az egyes mozgásformákban (a mechanikai, a fizikai, a kémiai, a biológiai és a társadalmi mozgásban, valamint a megismerésben) való valamely konkrét megnyilvánulásában. Gondolati képmását t jelöli. Az egyes sorok különböznek egymástól. Az első hat sor T közös tényezője t-ben reprodukálódik. T helyébe K, t helyébe pedig k helyettesíthető, ha K dialektikus kategóriát (pl. a törvény kategóriáját), k pedig ennek gondolati képmását jelenti.

A szóban forgó problémának ez a felfogása lényegesen különbözik attól, ahogyan ezt a dialektika és az ismeretelmélet azonosságának koncepciójában találjuk.

Állítsuk egymás mellé a két felfogást illusztráló két sémát:

MT	MT
FT	FT
KT	KT
BT	BT
TT	TT
— — —	MeT
Met	— — —

t

A két séma ugyanazt jelöli, amit eredeti helyükön jelölnek.

A két felfogás különbsége szembevetendő. Az ellentétek egységének és harcának törvénye az egyik (a dialektika és az ismeretelmélet azonosságának koncepciója) szerint a megismerés területén (Me) csak gondolati képmásként (t) létezik; a másik szerint e törvény a megismerésben (Me) gondolati képmásától függetlenül, azt megelőzve is létezik (T).

A dialektika mint tudomány a valóság dialektikájának gondolati képmását tartalmazza tudományos fokon. A benne foglalt törvények és kategóriák (mint gondolati képmások) a valóságról való emberi tudás általánosításának eredményeként léteznek. Másként megfogalmazva: a dialektika mint tudomány az ún. szaktudományokra vagy rész tudományokra támaszkodik, azok eredményeit általánosítja.

Így fogták fel e kérdést a marxizmus-leninizmus klasszikusai. Engels *A természet dialektikája* c. munkájának alap gondolata éppen a természettudományok eredményeinek filozófiai (dialektikus) általánosítása. Továbbá: amikor a módszer fejlődésének három szakaszáról beszél — az ógörög filozófusok naív dialektikájáról, a metafizikus módszer uralmáról és a modern dialektikáról — ezeket az emberi tudás elért

eredményeivel kapcsolatban vizsgálja. Lenin a *Materializmus és empiriokriticizmus*ban Engels halála óta bekövetkezett bizonyos természettudományos eredmények dialektikus materialista általánosítását is adja. — Szélesebb értelemben pedig minden filozófia — közvetve vagy közvetlenül és figyelembe véve a társadalmi forrásokat is — a világról való emberi tudás ismeretanyagához, illetve a megismerés során felmerült problémákhoz kapcsolódik. Tévedés lenne pl. azt hinni, hogy Hegel a saját fejéből, mintegy a világtól izoláltan tiszta gondolataiból tárta volna fel a dialektikus törvényeket.

A fentiekből és az emberi megismerés előrehaladó jellegéből következik, hogy a *dialektika tudománya* — mint más tudomány is — *sohasem lehet befejezett*.

Az ismeretelmélet a megismerés folyamatának általános törvényeit, kategóriáit és formáit tanulmányozza. Mint ilyen, a megismerés egészének magyarázatát adja.

A *megismerés* a valóság leképezése, tükröződése, amely társadalmi-történelmi folyamat; a szubjektum megismerő tevékenysége és ezen belül a szubjektum gondolkodása a megismerés társadalmi-történelmi folyamatának mozzanatát képezi.

A megismerés általános törvényeinek példái:

A jelenségektől a lényeghez és ettől a mélyebb lényeghez való haladás törvénye.

A gondolkodás kezdeti absztraháló és azt követő konkrétizáló tevékenységének törvénye.

A folytonosság és a megszakítottság egységének törvénye a megismerésben. (Minden új ismeret folytatása is és megszakítása is a réginek. A marxista filozófia folytatása is és megszakítása is a Marx előtti filozófiának.)

A megismerés általános kategóriáinak példái: Tükröződés (leképezés), tudat, gondolkodás, gyakorlat (ismeretelméleti aspektusában), igazság és az ezekhez hasonlók.

A megismerés általános formáinak példái: analízis és szintézis, absztrahálás, fogalom, indukció és dedukció, hipotézis és az ezekhez hasonlók. A felsorolt formák elsősorban a szubjektum megismerő tevékenységével, a szubjektum gondolkodásával kapcsolatosak.

A fenti törvények, kategóriák és formák a legáltalánosabban így jellemezhetők:

A megismerés általános törvényei, kategóriái és formái gondolati képmásaitól függetlenül, azokhoz viszonyítva elsődlegesen léteznek. Tudunk ezekről vagy nem, — léteznek, hatnak a megismerésben. Létezésüket, érvényességüket nem a szubjektum akarata határozza meg. Naív dolog feltételezni, hogy amíg pl. az elmélet és a gyakorlat egységének tétele vagy a jelenségektől a lényeghez és ettől a mélyebb lényeghez való haladás törvénye nem emelkedtek a filozófiai tétel rangjára, addig a megismerés nem ezeknek megfelelően történt. Hasonlóan: az igazság (mint a hű gondolati képmásnak a dologhoz való viszonya) már akkor létezett, amikor még lehetetlen volt (az ismeretek primitívségének következtében) róla elmélkedni. Ugyanez a helyzet a fogalommal, az indukcióval, a dedukcióval és így tovább. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy az itt idézett két törvény, továbbá az igazság, a fogalom stb. a tudattól függetlenül léteztek, hanem *csak* azt és éppen azt, hogy gondolati képmásaik előtt és attól függetlenül léteznek.

A megismerés általános törvényei, kategóriái és formái nem képmások. Gondolati képmásuktól független létezésükben nem igazak vagy hamisak, hanem vannak, léteznek. Az igaz és a hamis *gondolati képmásaiknak* hozzájuk való viszonyával kapcsolatos. Ezt a dialektika és az ismeretelmélet azonosságának koncepciójával szemben igen fontos hangsúlyozni. Természetesen, a megismerés általános törvényeit, kategóriáit és formáit nem szabad isteni adománynak tekinteni. Ezek a gyakorlati

tevékenységben, a gyakorlat szükségleteinek és a megismerésen kívüli valóság sajátosságainak megfelelően alakultak ki.

A megismerés általános törvényeinek, kategóriáinak és formáinak fentebbi jellemzése mellett figyelembe kell venni a következőket:

A megismerés törvényeinek, kategóriáinak és formáinak ismerete, valamint egyéb ismeretek alapján az ember a megismerés új eljárásait dolgozhatja ki, amelyek — úgy tűnik — *elsődlegesen* a gondolatok tartalmaként léteznek és később kerülnek alkalmazásra. (Gondoljunk itt bizonyos kibernetikai módszerekre, azok alkalmazására.) Hangsúlyozni kell, hogy mindez a gondolati képmásaiktól függetlenül létező megismerési törvények, kategóriák és formák alapján történik. Ezt illetően a valóság megismerésének területén ugyanaz megy végbe, mint a valóság megváltoztatásában. (A kettő egyébként sem választható el egymástól.) Az ember a számára hasznos dolgok tulajdonságainak megfelelően a természet törvényeire támaszkodva „új” dolgokat „teremt”, amelyekre fokozottabban jellemzőek eme hasznos tulajdonságok: A barlang-lakás helyett lakást épít, amely egyre inkább különbözik a természetben előforduló „lakásoktól”. Ezek pedig elsődlegesen az építészek fejében léteznek, mint gondolataik tartalma. — A gondolkodás nemcsak tükrözi a valóságot, hanem bizonyos értelemben teremti is azt. —

Meg kell tehát különböztetni a megismerés általános törvényeit, kategóriáit és formáit ezek gondolati képmásaitól. Ez a viszony a következő sémában illusztrálható:

MT
FT
KT
BT
TT
MeT

— — —
met

E sémában MT, FT, KT, BT, TT és MeT az ellentétek egységének és harcának törvényét jelenti az egyes mozgásformákban (a mechanikai, a fizikai, a kémiai, a biológiai és a társadalmi mozgásban, valamint a megismerésben) való valamely konkrét megnyilvánulásában. MeT az ellentétek egységének és harcának törvényét jelöli, ahogyan az a megismerésben pl. az igazság abszolút és relatív mozzanatainak dialektikájában megnyilvánul. Ennek gondolati képmását met fejezi ki. MeT helyébe MeK vagy MeF, met helyébe pedig mek vagy mef helyettesíthető, ha K a megismerés valamely általános kategóriáját, F a megismerés valamely általános formáját jelenti, k és f pedig ezek gondolati képmásait.

A szóban forgó problémának ez a felfogása lényegesen különbözik attól, ahogyan azt a dialektika és az ismeretelmélet azonosságának koncepciójában találjuk.

Állítsuk egymás mellé a két felfogást illusztráló két sémát.

MT	MT
FT	FT
KT	KT
BT	BT
TT	TT
— — —	MeT
Met	— — —
	met

A két séma ugyanazt jelöli, amit eredeti helyükön jelölnek.

A két felfogás különbsége szembevetendő. A dialektika és az ismeretelmélet azonoságának koncepciójában az ellentétek egységének és harcának törvénye a megismerés területén (Me) csak gondolati képmásként (t) létezik. A másik felfogás szerint e törvény a megismerésben gondolati képmásától (met) függetlenül megnyilvánul (MeT). Az első esetben Met gondolati képmás, az előző sorok gondolati képmása. A második esetben viszont met csak MeT gondolati képmása.

A megismerés általános törvényei, kategóriái és formái természetük szerint dialektikusak. A valóság dialektikája bennük konkrét módon jelentkezik. E tétel illusztrálásaként az igazság abszolút és relatív mozzanatainak összefüggésére, az elmélet és a gyakorlat dialektikájára, az indukció és a dedukció viszonyaira gondolhatunk.

Az ismeretelmélet mint tudomány a megismerés általános törvényeinek, kategóriáinak és formáinak gondolati képmásait tartalmazza tudományos fokon. E gondolati képmások — a fentiekből következően — nem a szűkebb értelemben vett természetre és nem a társadalomra vonatkoznak, hanem a megismerés folyamatára: a megismerésről nyert emberi tudás általánosításának eredményeként léteznek. Az ismeretelméletben fontos feladatként jelentkezik a tudományos kutatás olyan eljárásainak kidolgozása, amelyek általánosan alkalmazhatók a valóság különböző területeinek megismerésében. Az ismeretelméleti kutatásokban fel kell használni a megismerést tanulmányozó többi tudományok (különösen a lélektani tudományok) eredményeit és a megismerés történetét: az emberi ismeretek kialakulásának és fejlődésének történetét.

A megismerés előrehaladó jellegéből következik, hogy az ismeretelméletet sem szabad befejezett tudománynak tekinteni.

A dialektika és az ismeretelmélet úgy viszonyulnak egymáshoz, mint az általános és a különös. A fentiek alapján világos, hogy a valóság (a természet, a társadalom és a megismerés) legáltalánosabb törvényei és kategóriái sajátosan nyilvánulnak meg a megismerésben; vagy ami ugyanezt jelenti: a megismerés általános törvényei, kategóriái és formái természetük szerint dialektikusak. Ezzel kapcsolatban azt is látnunk kell, hogy a valóság legáltalánosabb törvényei és kategóriái nem a megismerés általános vagy legáltalánosabb törvényei és kategóriái; a megismerés általános törvényei, kategóriái és formái pedig nem tekinthetők a valóság legáltalánosabb törvényeinek, kategóriáinak és formáinak. Ezek az összefüggések fejlődnek ki a két tudományág (a dialektika tudománya és az ismeretelmélet) egymáshoz való viszonyában.

2. A dialektika és a történelmi materializmus

A történelmi materializmus szokásos meghatározásának lényege: A történelmi materializmus a társadalomnak mint egységes rendszernek a legáltalánosabb fejlődéstörvényeit tanulmányozza. Ez a tudomány vagy tudományág *a társadalom* megismerésének és megváltoztatásának általános elmélete és módszere. (14; 7.) (15; 399.) (16; 276—277.)

Ilyen értelmezésben a történelmi materializmus úgy viszonyul a dialektika tudományához, mint a különös az általánoshoz. A valóság (a természet, a társadalom és a megismerés) legáltalánosabb törvényei és kategóriái sajátosan nyilvánulnak meg a társadalomban. Másképpen kifejezve: a társadalom természete szerint dialektikus. Nyilvánvaló, hogy a valóság legáltalánosabb törvényei nem azonosíthatók a társadalom legáltalánosabb fejlődéstörvényeivel. Ezek az összefüggések fejlődnek ki a két tudomány vagy tudományág (a dialektika tudománya és a történelmi materializmus) egymáshoz való viszonyában.

3. Az ismeretek egy csoportjának sajátos funkciója és a filozófia

Megismerő tevékenységünk egyik alapvető törvényszerűsége, hogy *ismereteink a megismerés eredményeként jelentkeznek és egyben előfeltételei, eszközei is a megismerésnek*. Ismereteink nem velünk születtek, hanem az emberiség és a szubjektum hosszas megismerő tevékenységének eredményeképpen jöttek létre. De amikor megismerünk, akkor felhasználjuk — éspedig szükségszerűen — a rendelkezésünkre álló ismereteket, azok segítségével folytatjuk a megismerő tevékenységet. Az elmélyültebb tudás elmélyültebb kutatást tesz lehetővé.

Problémánk szempontjából itt ki kell emelnünk az ismereteknek azt a csoportját, amely mindig részt vesz vagy részt vehet valamely adott dolog megismerésében, függetlenül attól, hogy az milyen mozgásformával kapcsolatos, függetlenül az adott dolog konkrét sajátosságaitól. Ilyenek pl. az oksági összefüggésre, az egyes és az általános viszonyára vagy a dolog és a gondolat összefüggéseire vonatkozó ismereteink.

Vegyük az okság fogalmát. E fogalom igen régi és eredete a gyakorlati tevékenységre vezethető vissza. Megjelenése szükségszerű volt, hiszen az ember minduntalan tapasztalta, hogy valamely dolog egy másik dolgot vált ki, egy másik dolgot idéz elő. Az események előidézése vagy elhárítása a szóban forgó viszony konkrét eseteiről való ismeretek általánosítását követelte meg az okság fogalmában, amely ezután a konkrét oksági összefüggésekről való ismeretek mellett létezik és arra ösztönzi az embert, hogy újabb konkrét oksági összefüggéseket állapítson meg kutatásaiban. Ez utóbbiak (és az egyéb ismeretek) aztán maguk is visszahatnak az okság *fogalmára*, amely állandóan változik, tendenciáját tekintve állandóan gazdagodik. Erről tanúskodik a filozófia és a szaktudományok története.

Az okság fogalmát, az ok-okozati viszonyra vonatkozó tudásunkat mindenképpen alkalmaznunk kell kutatásainkban, függetlenül attól, hogy mely területen végezzük azokat. Miért van így? Mi ennek az oka? Ezeknek a kérdéseknek a felmerülése mindig azt jelenti, hogy az okság fogalmát kezdjük alkalmazni még a konkrét ismeretek megszerzése előtt, mielőtt még a kérdéses konkrét oksági összefüggést megtaláltuk volna.

Hasonlóképpen kell értékelnünk az egyes és az általános viszonyára vagy a dolog és a gondolat összefüggésére vonatkozó ismereteinknek a megismerésben betöltött szerepét is. Mindez azért lehetséges és egyben szükséges, mert ezek és a hozzájuk hasonló ismeretek a konkrét dolgokban vagy a megismerésben általánosan megnyilvánuló összefüggéseket tükröznek.

Más ismereteink nem így viselkednek. A társadalmi osztály vagy a kémiai elem fogalma, mechanikai vagy biológiai ismereteink nem vesznek részt bármely konkrét dolog megismerésében.

A konkrét dolgokban és a megismerésben általánosan megnyilvánuló összefüggéseket tükröző ismereteink a világhoz való viszonyunkban a világnézet legáltalánosabb kereteit adják (amennyiben világnézetben a világról való legáltalánosabb nézeteink összességét értjük); *a megismerésben pedig módszerként, a vizsgálódás, a kutatás vezérfonalaként szerepelnek*. Problémánk szempontjából itt ez utóbbit kell hangsúlyozni. (Ez a módszer természetében különbözik a kutatásban alkalmazott egyéb módszerektől.)

A módszer, a dolgok tanulmányozásának vezérfonala ösztönös és tudatos lehet. Az ember különböző fokon ismeri fel és alkalmazza a szóban forgó ismereteket, de mindig felismeri és alkalmazza azokat. Ezt illetően a *filozófia* a módszer tudatos formájával kapcsolatos, *a legáltalánosabb értelemben vett tudományos igényű módszer*.

A módszer tudatos formáját illetően a következő példát szokás felidézni analógia céljából: Az emberek általában ösztönösen is helyesen beszélnek, de a grammatikai ismeretek alkalmazásának nagy szerepe lehet a helyes beszéd kialakításában. Ezért a grammatikai szabályok ösztönös általánosítása helyett tudatos általánosításukhoz kell folyamodnunk. E példához a következőket kell hozzáfűzni: Beszédünket illetően végeredményben a grammatikai szabályok tudományos általánosítása nélkül is boldogulhatunk. Ezzel szemben a tudományok fejlettségének meghatározott fokán nem elégséges a módszer tudatossága, hanem *a módszernek tudományosnak is kell lennie*.

Minden filozófiának sajátja, hogy a fenti értelemben vett módszerként funkcionál. Ebből a szempontból a filozófia története a legáltalánosabb értelemben vett tudományos módszer kialakulásának és fejlődésének története. Ebbe a fejlődési sorba tartozik a marxista filozófia is, lévén folytatása is és megszakítása is a megelőző filozófiáknak.

A Marx előtti filozófiák esetében számos körülmény akadályozta a szóban forgó funkció megvalósulását. Ezek között az alábbiaknak volt jelentősebb szerepük:

a) *A fenti értelemben vett általános és a konkrét ismeretek összeolvadása*. Ez különösen a filozófia kialakulásának kezdetére érvényes. Ami akkor létrejött, az tulajdonképpen nem a mai értelemben vett filozófia, hanem tudomány általában, amely a fenti értelemben vett általános ismereteket és a konkrét (pl. matematikai, biológiai stb.) ismereteket egyaránt tartalmazta.

A filozófia a mai értelmében fokozatosan alakult ki. A valóság egyes területeire vonatkozó ismeretek felhalmozódásának megfelelően az egyes ún. szaktudományok kiváltak a filozófiának nevezett „általános tudományból”. Közben pontosabban kirajzolódott a mai értelemben vett filozófia tárgyköre. *Fejlődésének szembetűnő tendenciája, hogy mindinkább a megismerés felé fordul*. A filozófiának ez a fejlődése még most sem zárult le. Pl. folyamatban van néhány szaktudománynak a filozófiától való leválása. (Különösen nyilvánvaló ez a formális logika esetében.)

b) *A Marx előtti filozófiák spekulatív jellege*. Erre vonatkoznak Engels szavai: „... Azoknak a tényeknek a segítségével, amelyeket maga a tapasztalati természet-tudomány nyújt, módunkban van a természet összefüggéseinek megközelítően rendszeres és áttekinthető képét is megalkotni. Ennek az összképnek a megalkotása ezelőtt az úgynevezett természetfilozófia feladata volt. E feladatát csak úgy tudta teljesíteni, hogy a még ismeretlen tényleges összefüggéseket eszmei, fantasztikus összefüggésekkel pótolta, a hiányzó tényeket gondolatképekkel egészítette ki, a valóságos hézagokat a pusztá képzeletben töltötte ki. Miközben így járt el, sok zseniális gondolata volt, sok későbbi felfedezést előre megsejtett, de nem kevés badarságot is vetett felszínre, amint ez nem is lehetett másképpen.” (17; 385.) Ugyanez volt a helyzet társadalmi vonatkozásban is. „A történelem, a jog, a vallás stb. filozófiája itt is abban merült ki, hogy az eseményekben magukban kimutatandó valóságos összefüggést a filozófus fejében készült összefüggéssel helyettesítették, hogy a történelmet egészében és egyes részleteiben úgy fogták fel, mint eszmék megvalósulását és azok az eszmék, amelyek így megvalósultak, természetesen mindig csak magának a filozófusnak kedvelt eszméi voltak.” (17; 386.)

Míndez szubjektivista torzulásra adott lehetőséget.

c) *A Marx előtti filozófiák ideológia-jellege*. A filozófia egész története a materializmus és az idealizmus, a dialektikus és a metafizikus nézetek harca. A materializmus és a dialektika általában a haladó osztályokkal, az idealizmus és a metafizika pedig általában a reakciós osztályok érdekeivel függ össze, ezen osztályok érdekeinek eszmei kifejeződése, *ideológiája*.

Ez magyarázza sok filozófiai rendszerrel kapcsolatban a módszer vagy módszerek (formális logikai) ellentmondásosságát, valamint a módszer elmélete és a megismerési folyamatban követett tényleges módszer közötti ellentmondást. Egyáltalában: Ha követték az elméletben hirdetett módszert, az sokszor negatív hatást gyakorolt a megismerésre. De a legtöbb esetben nem követték a filozófia által megállapított „tudományos igényű” módszert, mert egyszerűen lehetetlen volt az annak megfelelő eljárás. Engels írta: „Ez a kijelentés, hogy a magában való dolgot nem ismerhetjük meg... először is kilép a tudomány területéről a képzelet területére. Másodszor, éppenséggel semmivel sem gyarapítja tudományos ismeretünket, mert ha nem foglalkozunk a dolgokkal, akkor nem léteznek számunkra. S harmadszor, ez a kijelentés pusztá frázis és soha nem alkalmazzák. Elvontan tekintve egészen értelmesen cseng. De próbáljuk alkalmazni. Mit gondoljunk arról a zoológusról, aki azt mondja: »A kutyának látszat szerint négy lába van, de nem tudjuk, vajon a valóságban négy-millió lába van-e; vagy sem?« Arról a matematikusról, aki először meghatározza a háromszöget, mint aminek három oldala van, és aztán kijelenti, nem tudja, vajon nem 25 oldala van-e? 2×2 a *látszat szerint* 4? De a természetkutatók óvakodnak attól, hogy a magában való dolog frázisát a természettudományban alkalmazzák, csak a filozófia területére tett kirándulásaikon engedik ezt meg maguknak. Ez a legjobb bizonyítéka annak, hogy ezt a frázist milyen kevéssé veszik komolyan és hogy az milyen keveset ér. Ha komolyan vennék, akkor à quoi bon (minek) egyáltalában kutatni valamit?” (13; 251.)

Mindéz persze nem jelenti azt, hogy a Marx előtti filozófiák esetében nem beszélhetünk megvalósításra méltó módszerről. Ha ilyen nézetet vallunk, akkor elvetjük teljesen az egész Marx előtti filozófiát. De itt nem is ezt kell hangsúlyoznunk.

A Marx előtti filozófiák fenti jellemző vonásait egyrészt ismeretelméleti, másrészt társadalmi okok magyarázzák. Ismeretelméleti okon itt az emberi tudás meghatározott fokát értjük. Engels a materializmus és a dialektika fejlődését a tudományos ismeretek fejlődésével kapcsolatban vizsgálta. (18; 21—29., 143.) A társadalmi ok pedig az osztályérdekek eszmei igazolásának szükségességéből adódik. Osztálytársadalomban minden filozófia — mint világnézet — egyben osztályérdeket fejez ki. A filozófia pártossága maga is befolyásolja a filozófia állapotát és fejlődését. Míg pl. a metafizikus felfogás a maga idejében a tudományok fejlettségi fokától függően jogosult volt (18; 22—23.), napjainkban feleslegessé, sőt károsná vált. Ismeretes, hogy bizonyos mai filozófia rendszerek metafizikusak és ez a tudományok mai fejlettségi fokából nem következnek.

A Marx előtti filozófiáknak és minden hasonló filozófiának a megnevezett okok megszűnésével párhuzamosan meg kell szűnniök. A természetben és a történelemben objektíve létező összefüggések feltárásával a tudományok fölött álló és bizonyos értelemben azokat helyettesítő filozófia — a régi értelemben vett filozófia — szükségszerűen megszűnik. „Felújításának minden kísérlete nemcsak felesleges, hanem *visszaesés lenne.*” Engels erre vonatkozó fejtegetése közismert. (17; 385—386., 396.)

Az ismertetett akadályok leküzdésével, a marxista filozófia keletkezésével és fejlődésével egyre inkább megvalósul a filozófia funkciója.

4. A marxista filozófia alapstruktúrája

A marxista filozófia annak a tudomány-komplexumnak a keretei között jött létre és fejlődött, amit marxizmusnak-leninizmusnak nevezünk. Ez a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet tudománya, magában foglalva általános filozófiai

alapokat és a társadalom általános törvényeire, valamint a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet konkrétabb törvényszerűségeire vonatkozó ismereteket.

A marxista filozófiában világosan kifejezésre jut, hogy ez nem a többi tudomány fölött álló filozófia és nem akarja helyettesíteni a többi tudományokat.

A marxizmus klasszikusai a dialektikus materializmust, illetve a materialista dialektikát tudatosan a valóság megismerésének és megváltoztatásának módszereként fogták fel és ebben a vonatkozásban szembeállították azt a régebbi filozófiával.

A marxista filozófia a marxista világnézet legáltalánosabb kereteit szolgáltatja.

A marxista filozófia — a dialektikus materializmus.

A dialektikus materializmus az a tudomány, amelynek tárgyát a valóság (a természet, a társadalom, és a megismerés) legáltalánosabb törvényei és kategóriái, valamint a megismerés folyamatának általános törvényei, kategóriái és formái képezik.

A dialektikus materializmusnak két része van: a dialektika és az ismeretelmélet.

A dialektika tudományának tárgya az ismeretelmélet tárgyával általános-különös viszonyban van. A dialektika és az ismeretelmélet a dialektikus materializmusban úgy viszonyulnak egymáshoz, mint rész a részhez. A dialektikus materializmusban megnyilvánuló egységük a marxista filozófia funkciójából következik: A marxista filozófia a valóság megismerésének és megváltoztatásának a legáltalánosabb értelemben vett tudományos módszere. *A marxista filozófia azaz a dialektikus materializmus mint a dialektika és az ismeretelmélet egysége olyan ismereteket tartalmaz, amelyek mindig részt vesznek vagy részt vehetnek valamely adott dolog megismerésében, függetlenül attól, hogy az milyen mozgásformával kapcsolatos, függetlenül az adott dolog konkrét sajátosságától.*

A történelmi materializmus nem része a marxista filozófiának. Ez a marxista filozófia funkciójából következik. *A történelmi materializmus nem olyan ismereteket tartalmaz, amelyek mindig részt vehetnének valamely konkrét dolog megismerésében.*

A történelmi materializmus hovatartozásáról folytatott vitákban különböző kérdések keverednek.

A történelmi materializmust mint a társadalom materialista (és egyben dialektikus) felfogását azonosítják a történelmi materializmussal mint tudománnyal. Ez pedig két különböző dolog. A társadalom, a történelem materialista felfogása a marxista filozófia szükségszerű elemét képezi. Szüségsszerű elem ez a materialista dialektikát illetően is, lévén az a természet, a társadalom és a megismerés (azaz a valóság) legáltalánosabb törvényeinek tudománya. *Hogy dialektikus materialisták lehessünk, ehhez elengedhetetlen a társadalom dialektikus materialista felfogása.* Éppen ebben van a döntő különbség a Marx előtti materializmus és a marxista materializmus között; a Marx előtti materializmus következetlen volt, amennyiben a társadalmi jelenségek vizsgálatánál nem tudott materialista lenni. Így fogta fel a kérdést Engels és Lenin is. Lenin: „A régi materializmus következetlenségének, befejezetlenségének, egyoldalúságának felismerése arra a meggyőződésre vezette Marxtot, hogy a »társadalomtudományt összhangba kell hozni a materialista alappal és ezen az alapon újjá kell alakítani«. Ha a materializmus általában a létből magyarázza a tudatot, nem pedig megfordítva, akkor az emberiség társadalmi életére alkalmazott materializmus megkövetelte, hogy a társadalmi tudatot a társadalmi létből magyarázzák.” „A materialista történelemfelfogás felfedezése, vagy helyesebben a materializmus következetes folytatása...” stb. (19; 43., 45.) És ilyen értelemben veszi Lenin a történelmi materializmust, a materialista történelemfelfogást, amikor *Materializmus és empiriokritizmus* c. munkájában a machisták ellen harcol, „... akik a filozófiában is, a történelemben is határozott és következetes ellenfelei a dialektikus materializmusnak.”

(20; 326.) Konkrétabban: Lenin itt azért harcol a machisták ellen, mert azok azonosították a társadalmi létet és a társadalmi tudatot, tehát — ismeretelméletüknek megfelelően — a társadalom területén sem voltak materialisták. Ezzel kapcsolatban mondja: „Marx és Engels zsenialitása éppen abban rejlik, hogy igen hosszú időn, *majdnem fél évszázadon át* továbbfejlesztették a materializmust, az egyik fő filozófiai irányzatot, nem vesztegettek egyhelyben már megoldott ismeretelméleti kérdéseket ismételve, hanem következetesen alkalmazták — megmutatták, *hogyan* kell alkalmazni *ugyanazt* a materializmust a társadalomtudományok terén. . .” „Minden materializmus elismeri az emberiség tudatától, érzetétől, tapasztalatától stb. független objektív, valóságos létet (anyagot). A történelmi materializmus a társadalmi létet az emberiség társadalmi tudatától függetlennek tekinti. A tudat ott is, itt is csak a lét tükröződése, a legjobb esetben megközelítően hű (adekvát, eszményi pontosságú) tükröződése. A marxizmus filozófiájából, ebből az egy acéldarabból öntött filozófiából egyetlen alaptételt, egyetlen részt sem lehet kitörölni anélkül, hogy el ne távolodnánk az objektív igazságtól, hogy ne szegődnénk a reakciós burzsoá hazugság szolgálatába.” (20; 349., 338.) Közismert továbbá, hogy a „*Materializmus és empiriokritícizmus*” elején a „Tíz kérdés az előadóhoz” c. rész így kezdődik: „Elismeri-e az előadó, hogy a marxizmus filozófiája a *dialektikus materializmus*? Ha nem, akkor miért nem foglalkozott egyszer sem Engelsnek erre vonatkozó számtalan kijelentésével?” (20; 3.)

És más dolog a történelmi materializmus mint tudomány, amely fogalmának szokásos meghatározása a következő: A történelmi materializmus a társadalom legáltalánosabb fejlődéstörvényeivel foglalkozó tudomány. A történelmi materializmus egyben a *társadalom* megismerésének és megváltoztatásának legáltalánosabb értelemben vett módszere.

Továbbá: *A dialektikus materializmus tudományának és a társadalom dialektikus materialista felfogásának viszonyát azonosítják a dialektikus materializmus tudományának és a történelmi materializmus tudományának egységével, amelyben a nevezett tudományok rész-rész viszonyban vannak.* Igaz, hogy a társadalom a valóság részét képezi, de a társadalom legáltalánosabb fejlődéstörvényei a valóság legáltalánosabb törvényeihez úgy viszonyulnak, mint a *különös az általánoshoz*. A különös és az általános pedig nem rész-rész viszonyban vannak. Amennyiben a dialektikus materializmust és a történelmi materializmust a marxista filozófia *részeként* fogják fel, meg kellene indokolniok, hogy miért éppen a történelmi materializmus tudományát kapcsolják egybe a dialektikus materializmussal a marxista filozófia egészében mint részeket.

A társadalom dialektikus materialista felfogása a marxista filozófiában nem vonja maga után annak elismerését, hogy a társadalom legáltalánosabb fejlődéstörvényeinek tudománya a marxista filozófia részét képezi. Ezen az sem változtat, hogy a történelmi materializmus mint a társadalom legáltalánosabb fejlődéstörvényeinek tudománya a társadalom dialektikus materialista felfogásával kapcsolatos, feltételezi ez utóbbit.

Továbbá: *A dialektikus materializmus, azaz a marxista filozófia funkcióját azonosítják a történelmi materializmus tudományának funkciójával és a marxizmus-leninizmus egészének funkciójával.* Ezt illetően célszerű megjegyezni az alábbiakat: *Először:* A marxizmus alkotórészei — ideértve a történelmi materializmust is — a törvények különböző sorait tartalmazzák. *Másodszor:* A marxizmus a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet *komplex* tudománya, amely általánosabb filozófiai alapokat, valamint a társadalom legáltalánosabb és az átmenet konkrétabb törvényeire vonatkozó ismereteket tartalmaz. *Harmadszor:* A marxizmus rendszerében a marxista filozófia nem egyedül teljesíti világnézeti funkcióját, hanem a többi

alkotórészekkel egyetemben és *a marxista világnézetnek csak a legáltalánosabb kereiteit adja.* (Bármely filozófia a vele kapcsolatos világnézetnek csak a legáltalánosabb kereiteit mutatja!)

A marxista filozófia és a történelmi materializmus tudományának fentebb vázolt elhatárolása nem jelenti az utóbbi tudomány hasznosságának és szükségességének tagadását. De ez az elhatárolás azt sem jelenti, hogy a filozófiának nem kell társadalmi kérdésekkel foglalkoznia. Ellenkezőleg! — Sokat beszélnek a marxista filozófia és a természettudományok szövetségéről. Nem ártana meghirdetni napjainkban az előbbivel egyenrangú követelményként a marxista filozófia és a társadalomtudományok szövetségét is. Mindkét fél számára hasznos lenne ez.

A kérdés tehát: hogyan kerülnek az általános és a különös törvényekkel foglalkozó tudományok egy sorba, hogyan képeznek egészet?

Annak az állításnak bizonyítására, hogy a történelmi materializmus tudománya a marxista filozófia részét képezi, hogy a filozófia keretein belül a dialektikus materializmussal rész-rész viszonyban van, általában a következő érveket szokás felhozni:

a) *A marxizmus klasszikusainak ez volt a felfogásuk az adott kérdésben.* Azonnal feltehetjük a kérdést: Ezt a nézetüket hol fejtették ki a marxizmus klasszikusai? A nevezett szerzők által idézett, ill. megjelölt részek sem tartalmazzák ezt a nézetet. Hogy mit tartalmaznak, mi az értelmük — erről már volt szó. Inkább Molnár Eriknek van igaza e kérdésben: „... Se Marx, se Lenin nem tartotta a történelmi materializmust filozófiai tudománynak. Csak betűragással lehetne egy-két mondatukból ezt a következtetést levonni. A probléma mai formájában fel sem merült előttük.” (4; 575.)

b) *A dialektikus materializmus nem lehet következetes, nem lehet befejezett a történelmi materializmus nélkül.* Ez esetben a „történelmi materializmus” kifejezés két értelemben szerepel; itt a négy terminussal való bizonyítás hibáját követik el, amennyiben a társadalom dialektikus materialista felfogásának fogalmát azonosítják a történelmi materializmus tudományának fogalmával.

c) *A történelmi materializmus konkretizálja a dialektikus materializmus tételeit.* Ez az érv itt nem bizonyít. Ugyanezt teszi még nagyobb mértékben a tudományos szocializmus is mint a marxizmus egyik alkotórésze. A fenti tételt más tudományokkal kapcsolatban is kimondhatjuk. Felvetődhet, hogy a történelmi materializmus tudománya általánosabb jellegénél fogva különbözik pl. a tudományos szocializmustól, tehát ez az ellenvetés ugyanúgy nem bizonyít, mint a szóban forgó érv. Az ismeretelmélet a történelmi materializmus tudományához hasonlóan általános jellegű és mégsem azért része a marxista filozófiának, mert konkretizálja a dialektikus materializmus tételeit. Egyáltalában: nem azért része valamely tudomány vagy tudományág a marxista filozófiának, mert konkretizálja a dialektikus materializmus tételeit. Nevezett érvet következetesen — és minden megszorítás nélkül — alkalmazva más tartalommal az első filozófiák szerkezetéhez jutnánk, amikor is a „filozófia” terminus jelölte a valóságáról való ismeretek összességét.

d) *Annak tagadása, hogy a történelmi materializmus a marxista filozófia része — revizionista felfogással kapcsolatos.* Ezt az érvet általában előrebocsájtás formájában, mindjárt az érvelés elején szokás hangoztatni. Az ilyen érvelés önmagában véve az argumentum ad populum hibáját jelenti. De a többi felsorolt érveléssel kapcsolatban sem argumentum ad veritatem, hiszen először be kellene bizonyítani azt, hogy a történelmi materializmus tudománya a marxista filozófia részét képezi és hogy a marxizmus klasszikusai is így ítélték e kérdésben. A revizionizmus problémája csak ezután

vetődhet fel. Egyébként pedig: a társadalom dialektikus materialista felfogásának elismerése és a történelmi materializmus tudományának helyeslése, valamint annak tagadása, hogy a történelmi materializmus tudománya a marxista filozófia részét képezi — *nem azonos* a társadalom dialektikus materialista felfogásának és a történelmi materializmus tudományának tagadásával. Ezt a megkülönböztetést akkor is meg kellene tenni, ha valóban revizionizmusról lenne szó a megnevezett érvnek megfelelően.

Összegezve: A történelmi materializmus a *társadalom* legáltalánosabb fejlődés-törvényeinek tudománya. Más vonatkozásban ez a *társadalom* megismerésének és megváltoztatásának legáltalánosabb értelemben vett tudományos módszere. Mint ilyen, nem része a marxista filozófiának, amely a *valóság* legáltalánosabb törvényeit és kategóriáit, valamint a *megismerés* általános törvényeit, kategóriáit és formáit tanulmányozza. A marxista filozófia a *valóság* megismerésének és megváltoztatásának legáltalánosabb értelemben vett tudományos módszere.

IRODALOMJEGYZÉK

1. I. M. Panjusev: *K voproszu o szootnosonii dialekticseszko go isztoricseszko materializma*. Voproszi Filozofii, 1958. № 9.
2. G. E. Glezerman: *K voproszu o predmete isztoricseszko materializma*. Voproszi Filozofii, 1960. № 3.
3. M. N. Rutkevics: *Dialekticseszki materializm*. Moszkva, 1959.
4. *Az elméleti munkaközösség vitája Molnár Erik könyvéről*. Magyar Filozófiai Szemle, 1961. 4. szám.
5. V. I. Cserkeszov: *Materialiszticseszka dialektika kak logika i teorija poznanija*. Moszkva, 1962.
6. P. V. Kopnin: *Dialektika kak logika*. Kiev, 1961.
7. T. I. Ojzerman: *Dialekticseszki materializm i gegelevszkaja koncepcija szoupadenija dialektiki, logiki i teorii poznanija*. Voproszi Filozofii, 1958. № 1.
8. M. N. Alekszeev: *Dialekticseszka logika*. Moszkva, 1960.
9. T. Pavlov: *Dialektiko-materialiszticseszka filozofija i csasztnie nauki*. Moszkva, 1957.
10. V. P. Rozsin: *Markszisztiszko-leninszkaja dialektika kak filozofszkaja nauka*. Izd. Leningradszkogo Universziteta, 1957.
11. E. K. Vojsvillo: *Vszupitelnaja sztat'ja k knige Eli de Gortari „Vvedenie v dialekticseszkuju logiku”*. Moszkva, 1959.
12. V. I. Malcev: *O edinsztve dialektiki, teorii poznanija i logiki v markszisztiszko-leninszkoi filozofii*. Vesztnik Moszkovszkogo Universziteta, 1957. № 2.
13. F. Engels: *A természet dialektikája*. Bp. 1952.
14. F. V. Konsztantyinov: *A történelmi materializmus*. Bp. 1955.
15. *A marxista filozófia alapjai*. Bp. 1959.
16. A. Szpirkin: *Kursz markszisztiszkoj filozofii*. Moszkva, 1963.
17. F. Engels: *Feuerbach és a klasszikus német filozófiai felbomlása*. Marx—Engels: Válogatott Művek. II. köt. Bp. 1949.
18. F. Engels: *Anti-Dühring*. Bp. 1950.
19. V. I. Lenin: *Marx Károly*. V. I. Lenin Művei. XXI. köt. Bp. 1951.
20. V. I. Lenin: *Materializmus és empiriokriticizmus*. V. I. Lenin Művei. XIV. köt. Bp. 1954.

ÜBER DIE GRUNDSTRUKTUR DER MARXISTISCHEN PHILOSOPHIE

Im ersten Teil der Abhandlung hebt der Autor hervor, dass die Grundstruktur der marxistischen Philosophie in der heutigen marxistischen Fachliteratur verschiedenartig interpretiert wird. Die folgenden Fragen sind zu lösen: Sind Erkenntnistheorie und Dialektik identisch? Bildet der historische Materialismus einen Bestandteil der marxistischen Philosophie?

Im zweiten Teil der Abhandlung versucht der Autor zu beweisen, (1) dass Erkenntnistheorie und Dialektik nicht identisch sind und (2) dass der historische Materialismus als Wissenschaft der allgemeinsten Entwicklungsgesetze der Gesellschaft keinen Bestandteil der marxistischen Philosophie bildet. Die marxistische Philosophie — der dialektische Materialismus als Einheit der Dialektik und der Erkenntnistheorie. Die Basis der Verknüpfung von Dialektik und Erkenntnistheorie ist die spezifische Funktion der in diesem Wissenschaftszweig gefassten Kenntnisse: diese Kenntnisse können bei dem Erkennen jedes Dinges (unabhängig von dessen konkreten Eigenheiten) mitwirken. Der historische Materialismus enthält, keine Kenntnisse solcher Art. Die marxistische Philosophie, dass heisst der dialektische Materialismus ist die im allgemeinsten Sinne genommene Methode des Erkennens und der Umgestaltung der Wirklichkeit. Der historische Materialismus ist die allgemeine marxistische Theorie der Gesellschaft, die allgemeinste Methode des Erkennens und der Umgestaltung der Gesellschaft.

Петер Катона

ОБ ОСНОВНОЙ СТРУКТУРЕ МАРКСИСТСКОЙ ФИЛОСОФИИ

В первой части статьи подчёркивается автором, что в современной марксистской философской литературе по-разному понимают основную структуру марксистской философии. Проблема выражается в следующих вопросах: Тождественна ли теория познания диалектике? Разве исторический материализм является составной частью марксистской философии?

Во второй половине статьи автор пытается доказать: 1. Теория познания не тождественна диалектике. 2. Исторический материализм, как наука о самых общих законах развития общества, не входит в марксистскую философию. Марксистская философия — диалектический материализм, как единство диалектики и теории познания. Основой соединения диалектики и теории познания является специфическая функция знаний, входящих в эти отрасли науки: эти знания всегда участвуют или могут участвовать в познании любого предмета, независимо от конкретных качеств того. В историческом материализме трактуются не такие знания. Марксистская философия, то есть диалектический материализм, представляет собой самый общий метод познания и изменения действительности. Исторический материализм — общая, марксистская теория об обществе, самый общий метод познания и изменения общества.

VÉGH GYULA

A „TARTALOM” ÉS „FORMA” VISZONYÁNAK NÉHÁNY KÉRDÉSE A BIOLÓGIÁBAN

A korszerű biológiában a struktúrák és a funkciók vizsgálata, illetve e fogalmak tartalmának és a szervezet élettevékenységében betöltött szerepének helyes értelmezése elsőrendű feladat.

A biológusok között azonban még magának a funkció fogalmának sincs meg az egységes és világos értelmezése, sőt a fiziológusoknál is — akik pedig elsősorban lennének hivatottak e fogalom tisztázására — a funkció különféle értelmezése használatos.

Ennek a helyzetnek a következménye például a funkció vezető szerepének helytelen értelmezése, a struktúra „formaként” való felfogása stb.

Amikor az értelmezésbeli különbségek okát keressük, akkor azt elsősorban a biológia résztudományainak (morfológia, fiziológia) egymástól elkülönült és egymással kapcsolatot alig tartó fejlődésében jelölhetjük meg. Az is ismeretes, hogy a biológia fejlődése során elsőként a morfológia alakult ki, azaz az a tudomány, amely az organizmusok testszerveződésével, külső és belső felépítésével, az alaki tulajdonságok leírásával és összehasonlító magyarázatával foglalkozott illetve foglalkozik, (Sárkány S. 1963.). A morfológia elsőkénti kialakulásával magyarázható, hogy a biológián belül kezdetben az organizmusok struktúrája szerepelt úgy, mint azok lényegi oldala. Sok morfológus számára még ma is elsősorban a struktúra a döntő és az organizmusok minőségi meghatározottságát specifikus struktúrájukban látják. (Ernst J. 1963.)

A fiziológia kialakulása, majd rohamos fejlődése — amely párhuzamos volt a fizika, a kémia fejlődésével — előtérbe helyezte az organizmusok életfolyamatainak vizsgálatát, a funkciók törvényszerűségeinek kikutatását, és a struktúra átmenetileg elveszítette lényegi szerepét és relatíve háttérbe szorult.

A fiziológia kialakulása azonban nem hozta meg automatikusan a struktúra és funkció viszonyának helyes értelmezését. Csak a fejlődés elvének egyre szélesebb körben történő elismerésével kényszerültek a tudósok fentebb vázolt nézeteik revidálására és kellett kikerülhetetlenül az említett két kategória dialektikus felfogásának szemléletére áttérniük. A biológia fejlődésének ezt a szakaszát a szerkezet és működés egységének elvén alapuló szervezettan kialakulása jellemzi (Ábrahám A. 1965.).

A „tartalom”¹ és „forma” dialektikus szemléletére való áttérés az élő organizmus mint egységes egész vizsgálatának követelésével indult meg. Ez azonban sok esetben még napjainkban is pusztán a „tartalom” és „forma” külsődleges kapcsolatának vizsgálatára terjed ki.

¹ Az idézőjelbe tett *tartalom* és *forma* fogalmak mindig az organizmusra vonatkoznak.

A biológia fejlődése során felgyülemelő új tényanyag azonban sürgetően felveti a további dialektikus általánosítás feladatát és a jelenleg használt fogalmak felülvizsgálását.

A biológiai irodalomban a „tartalom” és „forma” kategóriákkal igen gyakran adekvátként használják a funkció és a struktúra fogalmát. Azonban — amint azt már fentebb is jelöltük — ma még a biológiában koránt sincs meg a funkció és a struktúra egységes értelmezése.² Ebből következik, hogy a funkció nem mindegyik értelmezése lehet adekvát a „tartalommal” és ugyanez áll fenn a struktúra és a „forma” vizsgálatánál is.

Dolgozatunk célja ezért annak kimutatása, hogy:

- a) a biológiában a jelenleg használt funkció és struktúra fogalmaknak többféle értelmezése létezik;
- b) a struktúra és funkció melyik értelmezése fogható fel a „forma” és a „tartalom” adekvátjaiként;
- c) hogyan határozhatók meg az organizmus tartalma és formája fogalmak.

*

A biológia számára nagyjelentőségű lenne a „tartalom”, a „forma”, a „minőség”, a „mennyiség”, a „lényeg”, a „jelenség”, a „struktúra”, a „funkció”, stb. fogalmak egyértelmű meghatározása. A filozófusok — különösen a Szovjetunióban — már megkezdtek e munkát (N. J. Grasenkov—L. P. Latas 1964., F. Z. Meerszon 1964., A. M. Minaszjan 1962., Z. V. Kaganova 1962., A. Sz. Mamzin 1960., H. Hörz 1966., E. Bauer 1963.), és örvendetes, hogy nálunk is egyre erőteljesebben jelentkezik egy ilyen irányú tendencia. E feladat megoldását elősegítheti egyes filozófiai kategóriák (mint pl. a tartalom és forma) további elmélyült vizsgálata, helyes értelmezése.

Akkor, amikor dolgozatunk céljával többek között a „tartalom” és a „forma” fogalmának meghatározását tűztük ki, nem vállalkoztunk egyben a tartalom és forma filozófiai kategóriák új értelmezésére is. Az irodalom alapján úgy véljük, hogy a tartalom és forma filozófiai kategóriák jelenleg legjobb meghatározását a M. Rontzal—P. Jugyin által szerkesztett, nálunk 1964-ben kiadott *Filozófiai Kislexikon* adja meg: „A tartalom azoknak az elemeknek és folyamatoknak az összessége, amelyek az objektumok alapját képezik és formájuk létezését, fejlődését és megváltozását determinálják.”

„A forma kategóriája a jelenségek elemei és folyamatai belső kapcsolatát és felépítési módját, valamint az egymással és a külső körülményekkel való kölcsönös összefüggéseit fejezi ki.” A továbbiakban mi a fenti meghatározásokat vesszük alapul.

Lenin a *Filozófiai Füzetekben* a dialektikáról azt írja, hogy az „azt tanítja, hogy az *ellentétek* hogyan lehetnek és hogyan szoktak *azonosak* lenni (hogyan válnak azokká) — milyen feltételek mellett szoktak *azonosak* lenni, kölcsönösen egymással átalakulva, — miért nem szabad az emberi elmének ezeket az *ellentéteket* holtaknak, mereveknek, tekintenie, hanem *eleveneknek*, *feltételeseknek*, *mozgékonyaknak*, kölcsönösen egymással átalakulónak.”³

² A funkció és a struktúra értelmezéséből eredő problémák köre tovább tágítható, ha a vizsgálatokba bevonjuk a többi tudományokat is. Így például a matematikában, a fizikában, a kémiában, de a társadalomtudományokban is igen különböző tartalommal használják a funkció és a struktúra fogalmát. Ezért nagy jelentőségű lenne a funkció és struktúra egységes és világos meghatározása, mert sok e fogalmak értelmezési különbségeiből eredő ellentmondást ezzel eleve ki lehetne küszöbölni. Dolgozatunkban az említett fogalmaknak csak a biológián belüli egységes értelmezésére kívánunk javaslatot tenni.

³ V. I. Lenin: *Filozófiai Füzetek*. (Szikra, 1954. 85. old.)

A dialektika elemeinek tárgyalásakor hangsúlyozza, hogy „a tartalom harca a formával és megfordítva. A forma levetése, a tartalom átalakítása;” a poláros ellentmondások olyan példája, ahol „nemcsak az ellentétek egysége, hanem minden meghatározás, minőség, vonás, oldal, tulajdonság átmenete minden másikba — ellentétébe? —”⁴ a legközvetlenebbül figyelhető meg.

A tartalom és forma dialektikus jellegéről Hegel a következőket írja: „A forma és tartalom ellentéténél lényeges dolog szem előtt tartani, hogy a tartalom nem forma nélkül való, hanem egyrészt *a tartalom önmagában bírja a formát*, másrészt a forma *külsőleges* a tartalomnak. A forma kettős: egyszer, mint magában reflektált, a tartalom, máskor mint magában nem reflektált, a külsőleges, a tartalommal szemben közömbös egzisztencia. *Magánvalósága* szerint itt a tartalom és a forma abszolút viszonya van előttünk, tudniillik átcsapásuk egymásba, úgyhogy a *tartalom* nem más, mint a *forma átcsapása* tartalomba, s a *forma* nem más, mint a *tartalom átcsapása* formába.”⁵ Mint az idézetből is kitűnik, Hegel a tartalom és forma egységét hangsúlyozza ki, márpedig később majd látni fogjuk, hogy a tartalom és forma egységének abszolutizálása e két kategória viszonyának helytelen értelmezéséhez vezet.

Hegel a továbbiakban kifejti, hogy a hétköznapi gondolkodás a „A tartalmat a lényegesnek és önállóknak, a formát ellenben a lényegtelennek és önállótlannak tekinti.”⁶ A tartalom és forma mint lényeg és jelenség felfogása kísért például *A marxista filozófia alapjai* c. tankönyvben is, ahol az említett kategóriák alábbi definíciója szerepel:

„A tartalom a tárgy alapja, legfontosabb oldala, amely meghatározza a tárgy minőségi sajátosságát és a tárgy minden elemében megnyilvánul.” „A lényeg az objektív valóság belső, viszonylag szilárd oldala, amely meghatározza az adott jelenség természetét.”

„A forma a tartalom létezési módja, a tartalom belső szervezettsége, struktúrája, amely lehetővé teszi a tartalom létezését.” „A jelenség . . . az objektív valóság külső, mozgékonyabb és változékonyabb oldala, a jelenség a lényeg konkrét feltárulása.”⁷

A jelenleg használt egyetemi jegyzetekben levő meghatározások lényegükben nem különböznek a fentiekől. Ha a meghatározásokat összehasonlítjuk, szembetűnő, hogy a szerzők általában a megismerés oldaláról közelítik meg e kategóriákat és így elsősorban azok a jegyek kapnak hangsúlyt a definíciókban, amelyek közösek az ellentétpárokban, ugyanakkor nem emelik ki azokat a differencia specifikákat, amelyek megkülönböztetik őket egymástól. Ennek az eredménye aztán a kategóriák bizonytalan körülhatárolása, végsősoron a kategóriák „összemosódása”.

A tartalom és forma, mint lényeg és jelenség felfogás azonban csak az emberi megismerés folyamata szempontjából indokolt, a vizsgált jelenségek, dolgok különböző oldalainak megjelölése céljából. Ebben az esetben a tartalom és forma kapcsolatának pusztán azt az oldalát emeljük ki, hogy a tartalom mint a jelenség alapja, mély, belső oldala megismeréséhez egy magasabb fokú absztrakció szükséges, mint a forma megismeréséhez.

A tartalom és forma fenti értelmezése azonban nem fejezi ki e kategóriák teljes gazdagságát, sokszínűségét, végső soron leszűkíti, elsőkélyesíti azokat. Hegel rámutatott arra „ . . . hogy valójában a kettő (a tartalom és a forma V. Gy.) egyformán.

⁴ V. I. Lenin: i. m. 197. old.

⁵ G. V. F. Hegel: A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvonalai. (Akadémiai Kiadó, 1950. 213., 214. old.)

⁶ G. V. F. Hegel: I. m. 214. old.

⁷ A marxista filozófia alapjai. (Kossuth, 1959. 319. old., 320., 357. old.)

lényeges” és hogy „... a tartalom mint olyan, csak azáltal az, hogy a kialakult formát magában foglalja”⁸.

Érdeemes megjegyezni, hogy a biológiában az organizmus „tartalma” és „lényege” fogalmak hosszú időn keresztül nem váltak szét, és a biológusok azonos választ adtak arra a két kérdésre, hogy mi az élet tartalma és hogy mi az élet lényege. Ahogyan azonban a kutatások iránya áthelyeződött a makroevolúciós folyamatok vizsgálatáról az organizmus (az egyed) vizsgálatára, szükségszerűen különbséget kellett tenni az organizmus „tartalma” és „lényege” között.

A fiziológia rohamos fejlődésével a funkciók vizsgálata kerül előtérbe, majd az élő anyag egyre mélyebb szintjeinek feltárásával a mikro és szubmikro struktúra szerepe is megnő. Ekkor válik döntő jelentőségűvé a „tartalom” és „forma”, a funkció és struktúra viszonyának kérdése és kezdődik meg az organizmusok lényegének hol a „tartalommal”, hol a „formával” való azonosítása. Csak elvétve akad olyan biológus és filozófus, aki a „tartalom” és „forma” a funkció és struktúra viszonyának helyes értelmezését adja meg.

Ebben az időben Engels a következőket írja: „Az egész szerves természet egyetlen szakadatlan bizonyítéka a forma és tartalom azonosságának, illetve elválaszthatatlanságának. Az alaktani és élettani jelenségek a forma és a funkció kölcsönösen feltételezik egymást. A forma (sejt) differenciálódása feltételezi az anyag differenciálódását izommá, bőrré, csonttá, hámszövétté, stb. az anyag differenciálódása pedig ismét differenciálódott formát tételez fel.”⁹ A tartalom és forma egysége azonban viszonylagos, ugyanis köztük, mint az egységes jelenség különböző oldalai között a fejlődés során ellentmondások bontakoznak ki. A tartalom és forma ellentmondásainak forrása a fejlődésben betöltött funkciók eltérése.

A tartalom ugyanis az objektum fejlődésének alapja, a forma pedig a tartalom létezési módja. A tartalom a fejlődés vezető ereje, a forma azonban a tartalom e határtalan fejlődési potenciáját állandóan korlátozza. A forma változását mindig a tartalom változása vezeti be és mivel a tartalom állandó mozgásban van, ezért egy forma sem lehet örök. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a forma változása szakadatlan vagy hogy egy csapásra történik. A forma relatív stabilitással bír.

A forma változása a tartalom és forma közti ellentmondások fokozatos kiéleződésének eredményeként megy végbe. Nagyon lényeges kiemelni — különösen jelen esetben —, hogy a forma változására hatással vannak olyan külső tényezők is, amelyek nem tartoznak közvetlenül a tartalomhoz.

A forma relatív stabilitása végeredményben a tartalom progresszív fejlődését biztosító tényező, ám a fejlődés egy meghatározott szakaszában ez a stabilitás már a konzervativizmus forrásává válik.

A fentiek összefoglalásaképpen azt mondhatjuk, hogy a dialektikus materializmus kategóriái a tárgyak, jelenségek különböző oldalait tükrözik, tehát objektív tartalmuk van.

A megismerés folyamatában az a szerepük, hogy a kutató figyelmét a tanulmányozott tárgy különböző tulajdonságaira irányítják.

Így például ha a kutató leírja egy tárgy (például organizmus) formáját, akkor a dialektika emlékezteti arra, hogy nem szabad megfeledkeznie a tartalomról sem, mert a forma mindig összekapcsolódik a tartalommal, továbbá figyelembe kell vennie azt is, hogy kölcsönhatásukban a tartalom a vezető sajátosság és nem a forma.

⁸ G. V. F. Hegel: i. m. 214. old.

⁹ F. Engels: A természet dialektikája. (Szikra, 1952. 314. old.)

Láttuk azt is, hogy a dialektikus materializmus kategóriái úgy is jelentkeznek, mint a konkrét tárgy megismerésének lépcsőfokai, és mint a megismerésnek módja is. (Például lényeg, jelenség, stb.) V. I. Lenin a *Filozófiai Füzetek*ben hangsúlyozza, hogy valamely tárgyat dialektikusan megismerni azt jelenti, hogy nyomon követjük sajátlagos tartalmát, fejlődését.

Ezért azoknak az általános kérdéseknek, kategóriáknak a kidolgozása, amelyek a szerves világ fejlődésének sajátosságait jellemzik, egy fontos lépést jelent előre a dialektikus materialista módszernek a biológiában való alkalmazása terén.

*

Amikor a funkció közhasználatú értelmezésével kívánunk megismerkedni, akkor úgy véljük, az a leghelyesebb módszer, ha megnézzük a jelenleg forgalomban levő kézikönyvekben, tankönyvekben és jegyzetekben a funkció meghatározását.

Sajnálatos azonban, hogy a tankönyvekben, a jegyzetekben nem található meg a funkció fogalmának közvetlen meghatározása és ezért csak közvetve lehet rá következtetni. Így például Ábrahám A. (1964.) a funkciót mint *működést* határozza meg (pl. sejtek szekréciós funkciója); Szalai I. (1962.) mint *működési területet* (pl. a mitokondriumok működési területeit nevezi a mitokondriumok funkcióinak). Faludi B. (1963.) a funkciót mint *biológiai munkát*, Kramer M. (1963.) mint valamely sejt, stb. *szerepét, képességét* (pl. cukor erjesztésre való képesség) értelmezi.

Általánosnak mondható tehát, hogy funkció alatt többen *egyes fiziológiai folyamatokat* értenek, amelyek egy adott specifikus sejt sajátosságai. A funkció ilyen értelmezésével azonban nem érthetünk egyet. Így ugyanis a funkció fogalma a sejten belüli folyamatokra korlátozódik és ez a funkció elszakítását jelenti egyrészt az élő szervezet egészétől, másrészt attól a környezettől is, amelyben az organizmus él.

Találkozhatunk a funkció olyan értelmezésével is, hogy az egy szerv, stb. munkája, tevékenysége. E meghatározással kapcsolatban az a kérdés merül fel, hogy vajon azonosítható-e egy szerv funkciója, a szerv munkájával, amely végeredményben egy mechanikus folyamat? A szerv munkája — tulajdonképpen a szerv begyakorlása. A begyakorlás a funkció fejlődésének fontos feltétele, azonban annak nem eleme, és pláne nem azonosítható vele. Bizonyítja ezt az is, hogy egy szerv funkciójának megzavarása a szervezetben betegséghez, halálhoz vezet, viszont az ismétlődő gyakorlás (a szerv munkája) nem kötelező feltétele a szervezet életének.

A funkció fogalmának az egyes fiziológiai diszciplínákban meglevő különféle értelmezését bizonyos egyszerűsítéssel végső soron a következő pontokban lehet összegezni: először is különbséget kell tennünk a funkciónak aközött a két fő értelmezési formája között, miszerint a funkció egyrészt egy adott sejt, szövet, szerv, organizmus *aktivitása*, másrészt ezek (sejt, szövet, organizmus, stb.) létezésének *puszta eredménye, jellegzetessége, tulajdonsága*.

Az első felfogáson belül megkülönböztethetjük a funkció olyan értelmezését, hogy az:

- valamely sejt, szövet, szerv, stb. *működése* (például különböző enzim-rendszerek szintetizáló működése, stb.);
- egy sejt, szövet, szerv, stb. *munkája* (ez külsőleg érzékelhető; például a kéz fogási funkciója, munkája);
- egy organizmus anyagcseréjének megnyilvánulási formája, mint a szervezet és szervei belső szükséges állapotának tartalma, az élő szervezet „célszerű” reakciója.

A második felfogáson belül megkülönböztethetjük a funkció olyan értelmezését, hogy az:

- a) egy sejt, szövet, szerv, stb. *rendeltetése, szerepe* (például a laphám, köbhám, hengerhám, stb. test, szerv, védő szerepe, illetve funkciója);
- b) egy sejt, szövet, szerv, stb. *képessége, tulajdonsága* (például az idegrost ingerületvezető képessége, funkciója);

Ezek után már nyilvánvaló, hogy a biológiában használt funkció fogalma nem minden esetben esik egybe a „tartalom” kategóriájával. Ki kell tehát választani a funkciónak azt az értelmezését, amely kapcsolatba hozható a „tartalommal”, vagy pedig a funkciónak egy olyan általános fogalmát kell megadni, amely a fenti értelmezéseket határesetekként tartalmazza.

Véleményünk szerint a funkció fogalma csak abban az esetben hozható kapcsolatba a „tartalom” fogalmával, ha úgy fogjuk fel, mint az anyagcsere megnyilvánulását.

Jelenleg általános, hogy a funkciónak mint anyagcsere megnyilvánulásnak a felfogása csak a sejtorganizációs szinten elismert. A magasabb organizációs szinteken azonban (szövet, szerv, organizmus, populáció stb.) a funkció már más és más értelmezést kap.

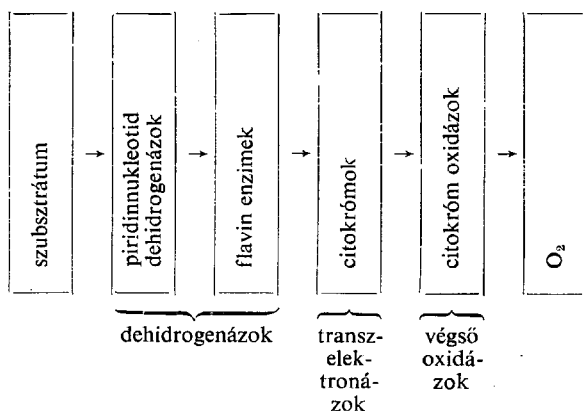
A fentiek alapján tehát el kell határolnunk a funkció más értelmezését például azt, amikor a funkciót úgy fogják fel, mint egy adott szerv, vagy struktúra valamilyen célból történő tevékenységét, illetve pusztán létezését a „tartalommal” adekvát funkció fogalmától. A funkciónak olyan értelmezése, amikor az egy szerv, vagy képződmény munkáját vagy szerepét jelöli, egyben jelöli ennek a tevékenységnek a célzatosságát is a szervezetben, mint egészben, azonban korántsem jelöli minden esetben az adott organizmus tartalmát. Itt lép be gondolatmenetünkbe egy következő kategória, amelyet a továbbiak miatt röviden értelmeznünk kell, és ez az *organizáció* kategóriája.

A biológusok *organizáción* általában *szerveződést* értenek. Felfogásunk értelmében az organizmuson belül két, egymástól elválaszthatatlan típusát különböztethetjük meg: *az elemek organizációját, és a folyamatok organizációját.*

Egy szervezetnek ugyanis nemcsak valamilyen szerkezete van, hanem szerkezete meghatározott és tipikus. Ami egy szervezetet azzá tesz, ami, az többek között különféle részeinek és a köztük lejátszódó folyamatoknak, viszonyoknak meghatározott csoportosítása, elrendeződése, valamint az, hogy köztük specifikus, kölcsönös összefüggések találhatók, és hogy szerkezetük lényegében azonos a fajta összes tagjainál.

Ha egy élőlényről beszélünk, nemcsak arra gondolunk, hogy alakja és szerkezete normális folyamatok során jött létre, hanem arra is, hogy ugyanakkor ezek jellegzetesek és specifikusak. A „forma” ugyanis nem egyszerűen alak, vagy szerkezet, hanem az egy önszabályozó egyensúly kifejeződése, amely a fejlődés során valósul meg. A „forma” lépcsőről-lépcsőre egy-egy fejlődési lépcsőt, alakzatot mutat. Benne minden rész az egészsel viszonyban áll és minden egyes rész helyzete az organizált egészben törvényszerűen meghatározott. A részek ugyanis mind újabb és újabb relációkba kerülnek, ez egy időben előrehaladó folyamat, melynek egyes állapotait mint „organizációs szinteket” lehet megjelölni. Ezen az alapon közelíthetjük meg a *struktúra fogalmát*, is, amikor azon *egy adott organizmus megelőző fejlődésének eredményét, a „forma” egy meghatározott időpillanatban történt rögzítését értjük.* (Például a növények esetében, de másutt is ezen az alapon beszélhetünk tangenciális, vertikális, horizontális struktúrákról.)

A folyamatok organizációjából következően bármilyen anyagcsere folyamatban (funkcionális átalakulás) a reakciók, a folyamatok sorrendje egyirányú. Példaként felhozható a klasszikus „légzési-lánc” (Szalai I. 1962.).

A „légzési-láncban” minden egyes tag térbelileg is meghatározott módon helyezkedik el és maga a reakciósorozat lefolyása a sejtben uralkodó körülmények között irreverzibilis.

Végül azt a kérdést vizsgáljuk meg, hogy a szerveződés során milyen viszonyban van egymással a struktúra és a funkció, vagy más megfogalmazásban a funkció megváltozása vonja-e maga után a struktúra átalakulását, avagy fordítva a struktúra megváltozása vezeti-e be a funkció átalakulását? A kérdés ilyen megfogalmazása nem új, hiszen azt már ebben a formában sok biológus feltette és különbözőképpen meg is válaszolta. Tudjuk, hogy a struktúra és a funkció egységének elve (dialektikus kapcsolatának elve) nem mindig érvényesült a biológiában. Célunk az volt, hogy a struktúra és a funkció viszonyát mint a forma és tartalom dialektikáját vizsgáljuk — ez a szempont most megkönnyíti eligazodásunkat a felvetett kérdésekben. Ennek alapján leszögezhetjük, hogy a struktúra nem rendelkezik semmiféle funkcióteremtő vagy előállító tulajdonsággal. Ez ugyanis feltételezné a funkció nélküli struktúra létezését, már pedig forma önmagában nem létezik. Ugyanez vonatkozik a funkcióra is amennyiben forma nélküli tartalom is elképzelhetetlen.

Az organizmus esetében tehát a funkció és struktúra viszonyában a tartalom és forma dialektikájára bukkantunk. Nyilvánvaló, hogy — hasonlóan a tartalom és forma fejlődéséhez — fejlődésük a külső és belső feltételek hatására közöttük kialakuló ellentmondásokra vezethető vissza, amelyek során mind a régi struktúra, mind a régi funkció átalakul és a feltételekhez jobban alkalmazkodó új struktúra és funkció alakul ki. (Hársné, Varró Rózi 1966.)

A történeti fejlődés folyamatában tehát nemcsak a funkciók változnak meg, hanem a formájuk is, mely kifejeződik mind a megfelelő funkciókat teljesítő egyes szervek struktúrájában, mind az egyes funkciók alapját képező biokémiai folyamatok, kapcsolatok jellegében.

Az eddig elmondottak összefoglalásaképpen meghatározhatjuk, hogy mit értünk az élő test, az organizmus tartalmán, ami tulajdonképpen egyik célunk volt.

A biológiai objektum tartalmán az objektum élettevékenységét értjük, amely a bonyolult objektumokban egyes meghatározott organikus struktúrákkal kapcsolatos funkciók összességében nyilvánul meg.

Az organizmusra jellemző, hogy nem szétszórta, hanem egy bonyolult, a külvilágtól viszonylag elhatárolt sok molekulájú rendszer formájában létezik. Az előző pontban tárgyaltak alapján már világos, hogy ezekben az organizmusokban szigorú törvényszerűséggel szüntelenül olyan fizikai és kémiai folyamatok zajlanak, amelyek az organizmusok tartalmát adják, amelyek a szervezet és külvilág kölcsönhatásán alapulnak, és amelyek összességükben a szó biológiai értelmében vett anyagcserét alkotják. (Ezen az alapon beszélünk az organizmusról úgy, mint nyílt rendszerekről.)

Szó volt már az élőlények sajátos szervezethez (organizációjához), de ezt elsősorban a funkció és struktúra fejlődés során egymásra irányuló hatásának szempontjából említettük meg. Most e viszonyoknak, kapcsolatnak csupán egyik oldalát helyezük előtérbe, nevezetesen a struktúra szerveződésének kérdését, a struktúra és a „forma” kapcsolatának vizsgálata céljából. Ahogyan már a struktúra fogalmának meghatározásából is kiderül, véleményünk szerint a struktúra nem azonosítható a „formával”. Általános, hogy egy szerv vagy szervezet struktúráján a szervezet, vagy a szervezetet alkotó elemek (részek) térben való elhelyezkedését értik. A „forma” olyan felfogása azonban, hogy az csupán térbeli szerkezet, nem helyes. A probléma gyökerei visszanyúlnak a „rész” és „egész” biológián belüli értelmezésének kérdéséhez.

A rész-egész biológián belüli viszonyával az utóbbi időben többen is foglalkoztak, (V. G. Afanaszjev, 1956; J. V. Blauberg, 1957; B. P. Tokin, 1965; E. Filova, 1965; Mészáros B.—Pécsi T., 1964.), azonban véleményünk szerint e két kategória biológián belüli dialektikus viszonyának egy fontos elemét kevésbé tárgyalják. Nevezetesen nem fordítottak elég figyelmet arra, hogy a rész és egész ténylegesen nem értelmezhető az organizmusban, mint ahogyan arra Engels is rámutatott, ha a rész és egész kapcsolatát *csak térbelileg* képzeljük el. De ha azt állítjuk, hogy az élő szervezet egésze csak részei működésének bonyolult kölcsönhatásában, a köztük lezajló folyamatok eredményeképpen válik ténylegesen egységes egészszé, amelyben minden résznek megvan a speciális funkciója — akkor ezzel azt is állítjuk, hogy a szervezetben mint egészben *a részek kölcsönhatásában van a lényeg*. Ezzel viszont a rész és egész viszonyában az időbeliség fejeződik ki, az tehát, hogy a folyamatok stb. bizonyos egymásutániségben mennek végbe. Ezen az alapon viszont már értelmezhetővé válik a rész és egész a biológiában is.

A „formának” a struktúrával való azonosítása tehát nem mutat rá arra a lényeges vonásra, hogy a „forma” a „tartalom” elemei, folyamatai időbeni kapcsolatának típusaként is jellemezhető. Ennek alapján azt lehet mondani, hogy a „forma” nemcsak az elemek kölcsönös térbeli elhelyezkedésével jellemezhető, hanem mozgásuk jellegével is, az adott jelenség sajátos, belső törvényszerűségében kifejeződő folyamatok időbeniségével, azok határozott stabilitásával és sorrendjével. Éppen ezért minden élő rendszer (organizmus) formáját *térben és időben kell jellemezni*. Egyrészt minden szervezetnek vannak bizonyos méretei. Megvan részeinek törvényszerű, kölcsönös elhelyezkedése, másrészt a rendszerben lejátszódó folyamatoknak van egy meghatározott kombinációja és sorrendje. (Lásd pl. a „légzési-lánc” ábrát.)

A „formának” ez a két oldala nem választható el egymástól. Az élő rendszer csak addig létezik, amíg benne szüntelenül zajlanak azok a biokémiai folyamatok, melyek összességükben az anyagcserét alkotják. Amint ezek a folyamatok megszűnnek vagy lényegesen megváltoznak, maga az élő rendszer is megbomlik, illetve megváltozik. Az adott élő rendszer tartós létezése, a „forma” stabilitása, állandósága tehát nem a változatlansággal, nem a nyugalmi állapottal, hanem az *organizmusban végbe menő mozgás állandóságával kapcsolatos*.

A problémát a fenti felfogásban véleményünk szerint az időbeniség megértése

jelent. A biológusok zöme még ma is (házánkban is) a „formát” mint térbeli szerkezetet fogja fel, sőt sok esetben ezt tekinti az adott rendszer lényegének. A tárgyalt kérdések szempontjából rendkívül lényeges, hogy az élő rendszer formáját mint időbeni organizációt is értelmezzük. Ugyanis bármely organizmus, ill. annak bármely sejtje csak akkor létezhet, ha rajta keresztül (környezetéből és viszont) szüntelen áramlással mind újabb és újabb anyagrészecskék és velük együtt energiák haladnak át. Az élő rendszer az organizmus a külső közegből számára idegen vegyületeket vesz fel, ezeket egy sor törvényszerűen egybehangzó reakció segítségével saját testének anyagaivá alakítja, ez tulajdonképpen az anyagcsere emelkedő ága, az asszimiláció. Az organizmusban azonban ezzel szoros kölcsönhatásban, de ellentétes irányban is lezajlik egy folyamat, a disszimiláció, amit a szerkezetet alkotó vegyületek bomlása és a bomlástermékek környezetbe való kiválasztása jellemez. Ami már most az organizmus időbeli szervezethez érinti, az éppen ezen fenti reakciók önmagukhoz való viszonya, szigorú egybehangoltsága, harmonikus társulása. Ezek a reakciók tehát nem esetlegesek, hanem szigorúan meghatározott törvényszerűen rendben váltják egymást, miközben a kémiai reakciók és átalakulásuk hosszú láncai és zárt körei, ciklusai keletkeznek, hasonlóan a nyílt rendszerben lefolyó reakciók hálózatához.

Az elmondottak alapján az is megérthető, hogy miért volt egy viszonylag hosszú időre szükség ahhoz, hogy az élő rendszereket, mint nyílt rendszereket fogják fel. E felfogás széleskörű elterjedését elsősorban a biológiában uralkodó metafizikus felfogás akadályozta, amely az élő testeket változatlan alkatrészekből felépített gépekhez hasonlította (R. Virchow, R. Descartes). Még ma is a biológusok viszonylag széles körében divatos az a vélemény (pl. J. Loeb és mások) hogy az élet megismerése csak abban rejlik, hogy a fizika és kémia törvényeire azt minél tökéletesebben tudjuk — a kimerítés értelmében — visszavezetni. Véleményük szerint nincs semmiféle specifikus biológiai törvényszerűség és a szeretlen természetben uralkodó törvények irányítják az organizmusokban lezajló jelenségeket is. Náluk tehát a szerkezet fogalma adekvát a szerkezet fogalmával. Ezzel viszont lényegében megtagadnak minden elvi különbséget élő és élettelen között. Azt, hogy ez a nézet a struktúra és a forma fogalmára vonatkozóan hogyan hatott, azt a különböző fizikai és matematikai organizációs elméletekkel lehet a legjobban jellemezni. Ezek az elméletek (pl.: D'Arcy Thompson, K. W. Naegeli, W. Hofmeister, H. Sachs elméletei) megkísérik az alak és szerkezet kialakulását fizikai és matematikai törvények alapján értelmezni. Hibájuk nem is az volt, hogy ezt felvetették, hanem az, hogy az így vizsgált jelenségek matematikai törvényekkel való leírását abszolutizálták, ezt tartották az egyedüli helyes megismerési formának, módszernek. Mások a felvetett problémát olyan módon igyekeztek megoldani, hogy az élőt elszakították az életteltől és aztán a kettőt szembeállították egymással (H. Driesch, Smuts stb.). Az élő specifikumát önálló elvé tették, azt mondták, hogy az élő nem állhat összefüggésben fizikai, kémiai folyamatokkal. Ez vezetett el az „életerő” koncepciójához, a vitalizmushoz, a biológián belüli idealista elképzelésekhez.

Anélkül, hogy az előbb tárgyalt elméletekkel, nézetekkel a tárgyunk által megkívánt mélységen túl foglalkoznánk, röviden utalni szeretnénk Engels ide vonatkozó nézeteire. Engels elveti és tudományellenesnek minősíti mindkét szélsőséges felfogást. „A fiziológia természetesen az élő test fizikája és különösen vegytana, ezzel azonban már nem is speciálisan vegytan többé, egyrészt megszükiti körét, de ebben a körben aztán magasabb fokra emelkedik is.”¹⁰ „... az organizmus kétségkívül: *a magasabb egység, amely mechanikát, fizikát és kémiát egy egészzé egyesíti magában.*

¹⁰ F. Engels: i. m. 266. old.

úgy, hogy ez a háromság nem választható szét többé.”¹¹ Az anyag egyre mélyebb szintjeinek megismerésével Engels fenti tételei napjainkban mindinkább bizonyítást nyernek. Engels az élet sajátosságait egy meghatározott formával rendelkező anyagi képződménnyel kapcsolja egybe. „Az élet a fehérje-testek létezési módja, amelynek lényeges mozzanata a *folytonos anyagcsere, a környező külső természettel* és ennek az anyagcserének a megszűnésével megszűnik az élet is és a fehérje felbomlik.”¹² Továbbá azt írja: „Ha valaha sikerül fehérje-testeket vegyi úton előállítani, feltétlenül életjelenségeket fognak mutatni, anyagcserét fognak végezni, bármily gyengék és rövidéletűek is e jelenségek.”¹³

Engels tehát a fehérjetestet mint „formát” írja le, az anyagcserét pedig, mint annak lényegét, amelyből következnek az élet több ismérvei, funkciói, tartalmi vonásai.

*

Az organizmusok nyílt rendszerként való felfogásából következik, hogy a rendszerek, organizmusok formájának elengedhetetlen feltétele az alkotó részek szakadatlan megújulása. Az alkotó részek megújulása az organizmusok specifikus sajátossága és ennek meghatározott irányítottságával vagy másképpen fogalmazva magasfokú „célszerűségével” elvileg különbözik minden más rendszertől. Az organizmusban lefolyó számtalan kémiai reakció, amely összességében az anyagcserét alkotja, azonban nemcsak térben egybehangolt struktúrát kíván. Ez az organizmusban megnyilvánuló rend, a folyamatok harmonikus társulása egy célra irányul, nevezetesen az egész élő rendszer szüntelen önfenntartására, és önreprodukciójára, ami természetesen a környezet feltételeivel való állandó, törvényszerű összhangban történik. A célszerűség kifejezést mi annak megjelölésére használjuk, hogy egy adott rendszer formája megfelel az egész rendszer önfenntartásának, ugyanakkor ezzel a szóval jelöljük azt is, hogy a rendszer egyes részeinek a felépítése alkalmazkodott azon életfontosságú funkció legtükéletesebb és legjobban egybehangolt végrehajtásához, amelyeket e részek a rendszerben, mint egészben végeznek. Amit itt elsősorban hangsúlyozni szeretnénk, az az alkalmazkodás hatalmas tendenciája.

A „forma” célszerűsége kiterjed valamennyi élő rendszerre. A célszerűség törvényszerűsége, mely az élet keletkezésének folyamatában alakult ki és később vezető szerepre tett szert az egész élő anyag fejlődésében, végeredményben az időbeniséget fejezi ki, a „forma” belső oldalát. Az idő az az a változások és hatások sokasága, egymásutánisága egyrészt a kis különbségeket nagy eltérésekké növeli, másrészt igen sok feltétel közt „próbálja ki” az élőlényeket és hozza létre számtalan sikerületlen forma után a legmegfelelőbbet.

Összefoglalva az eddig elmondottakat, az organizmus formáját tehát nem lehet azonosítani az organizmus valamely struktúrájával, a struktúra szűkebb, mint a „forma” fogalma és csak bizonyos értelemben — a térbeliség szempontjából — jellemezhetjük úgy a „formát”, mint a struktúrák összességét.

Véleményünk szerint a biológiai objektum formáján (a „formán”) az objektumot alkotó elemek és funkciók térben és időben meghatározott organizációját kell érteni.

*

Mint láttuk, a „forma” és a „tartalom” között bonyolult, kölcsönös viszony áll fenn. Éppen ezért egy adott organizmus minőségét nem lehet meghatározni

¹¹ F. Engels: i. m. 260. old.

¹² F. Engels: i. m. 311. old.

¹³ U. o.

csupán e viszony egyik oldalával. Véleményünk szerint az organizmus minőségét éppen a „tartalom” és „forma” egységével tudjuk helyesen jellemezni. Azt, hogy egy organizmus konkrétan hogyan létezik, hogy milyen minőségű, nemcsak struktúrája dönti el. Az organizmus minőségi meghatározottsága ezért nem fejezhető ki pusztán csak a strukturális, vagy csak a funkcionális tulajdonságainak összességével. Az organizmusok minőségi meghatározottságát az organizmusban mint rendszerben fellépő kölcsönhatások, viszonyok adják, amelyek az organizmusnak a környezetre gyakorolt hatásaiban illetve a környezeti hatásokra benne fellépő reakciók összességében léteznek. Ezt a minőségi meghatározottságot helyesen csak a „tartalom” és „forma” egységén keresztül lehet megközelíteni.

A minőség helyes megfogalmazásának kritériuma ebben az esetben is az, hogy az organizmus minőségében ne egy változatlan, homogén lényegösszességet lássunk.

Az elmondottak alapján mondhatjuk, hogy bármely jelenség és így egy organizmus is a tartalom és forma egységékként jelenik meg, azaz minőségét a tartalom és forma egysége fejezi ki. Ebben az esetben a tartalom és forma egységén van a hangsúly, azon a dinamikus egyensúlyi állapoton, mely természetesen viszonylagos állapota a mozgó, fejlődő jelenségeknek. Ebből következően a dolgok, jelenségek minőségi meghatározottsága is viszonylagos, viszonylagos egyrészt a dolgok általános összefüggéseit tekintve — a fejlődés szempontjából —, másrészt a dolgok belső elemei mozgásának viszonylagos állandóságából következően.

Néhány következtetés:

a) Hibás minden olyan törekvés, amely pusztán a morfológiai, strukturális elemek kombinációjából igyekszik levezetni egy szervezet funkcióit, tulajdonságait, minőségét.

b) A szervezetnek olyan rendszerként való felfogása, mely az életműködés alapvető folyamatát az anyagcserét valósítja meg, nemcsak hogy nem zárja ki, hanem ellenkezőleg feltételezi magának a szervezet formájának (a struktúráknak is) az aktivitását.

c) Az organizmusok tartalmának és formájának egysége egy bonyolult, ellentmondásos egység, amely nem redukálható le az organizmusok egyes külső oldalainak, jelenségeinek viszonyára.

d) A „tartalom” és a „forma” egysége adja meg az organizmusok sajátos minőségét, amely az élő rendszereknél az alacsonyabb rendűtől a magasabb rendű, az egyszerűtől a bonyolult felé történő mozgásnak, a fejlődésnek az alapját adja.

IRODALOMJEGYZÉK

(Az alábbi irodalomjegyzék azon műveket tartalmazza, amelyekre a cikk szövegében csak a szerző neve révén történik utalás, és a műre tartalmi jellegű (nem szó szerinti) a hivatkozás.)

Afanaszjev, V. G.; 1956: *O kategorijah prosztovo i szlozsnovo*. (Voproszű Filozofii, 1956. 1. sz. 79—90. l.)

Ábrahám Ambrus; 1964: *Összehasonlító állatszervezetten*, Bp. 1964.

Bauer, Elfriede; 1963: *Struktur und Funktion als Grundform des universellen Zusammenhangs in der Biologie*. (Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin, 1963. 3. sz.)

Blauberg, J. V.; 1957: *O kategorijah celovo i csaszti v marxisztikoj filozofii*. (Voproszű Filozofii, 1957. 4. sz. 41—50. l.)

Engels, F.; (magy. ford.) 1952: *A természet dialektikája*. Bp. 1952.

Ernst Jenő; 1963: *A molekuláris biológia és a termodinamikai alapok*. (M. T. A. Biol. Oszt. Közl. 1963. 1—2. sz. 77. l.)

Faludi Béla; 1963: *A molekuláris biológia időszerű kérdései — szimpozionon elhangzott megnyitó.* (M. T. A. Biol. Oszt. Közl. 1963. 1—2. sz. 75—76. l.)

Filova, Elena; (magy. ford.) 1965: *Materializmus és idealizmus a biológiában.* Bp. 1965.

Grasenkov, N. I.—Latas, L. P.; 1964: *Szovremennüe voproszű organizacii i lokalizacii funkcij mozga.* (Voproszű Filozofii, 1964. 10. sz. 59. l.)

Hársné, Varró Rózsai; 1966: *Struktúra és funkció mint a minőségi meghatározottság lényeges eleme az élővilágban.* (M. M. Tájékoztató, 1966. 2. sz.)

Hegel, G. V. F.; (magy. ford.) 1950: *A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvonatai.* Bp. 1950.

Hörcz, Herbert; 1966: *Zur dialektischen Beziehung zwischen Inhalt und Form.* (Deutsche Zeitschrift für Philosophie, 1966. 3. sz. 301. l.)

Kaganova, Z. V.; 1962: *Dialektika biologicszeszkoj organizacii.* (Voproszű Filozofii, 1962. 12. sz. 63. l.)

Kramer Miklós; 1963: *Molekuláris genetika.* (M. T. A. Biol. Oszt. Közl. 1963. 1—2. sz.)

Lenin, V. I.; (Magy. ford.) 1954: *Filozófiai Füzetek,* Bp. 1954.

Mamzin, A. Sz.; 1960: *Kategorii „szoderzsanije” i „forma” v biologii.* (Voproszű Filozofii, 1960. 11. sz. 70. l.)

Meerszon, F. Z.; 1964: *Dialekticszeszkoje edinsztvo funkcii i strukturü.* (Voproszű Filozofii, 1964. 11. sz. 65. l.)

Mészáros Béla—Pécsi Tibor; 1964: *A rész és egész dialektikus kölcsönviszonyának kérdése a biológiai tudományban.* (Magyar Filozófiai Szemle, 1964. 1. sz. 1. old.)

Minaszjan, A. M.; 1962: *Kategorii „szoderzsanije” i „forma” i ih vzaimoperehod.* (Voproszű Filozofii, 1962. 6. sz. 63. l.)

Sárkány Sándor; 1963: *Növény szervezettan.* I. kötet Bp., 1963.

Szalai István; 1962: *Növényélettan.* I—II. kötet. Bp. 1962.

Tokin, B. P.; (magy. ford.) 1965: *Az elméleti biológia és Bauer Ervin munkássága* Bp., 1965.

EINIGE FRAGEN DES VERHÄLTNISSES ZWISCHEN „GEHALT“ UND „FORM“ IN DER BIOLOGIE

Die Abhandlung befasst sich mit der Interpretation des Gehaltes und der Form innerhalb der Biologie. Sie stellt dar, dass es für die Begriffe „Funktion“ und „Struktur“ — die in der Biologie als adäquate Begriffe für Gehalt und Form gebraucht werden — mehrere Interpretationen gibt, und sie können als adäquate Begriffe für Gehalt und Form nicht mechanisch gebraucht werden.

Die Abhandlung versucht eine Definition der Begriffe „Funktion“ und „Struktur“ zu geben, um mit ihnen den Gehalt und die Form des Organismus ausdrücken zu können. Unter Gehalt des Organismus ist die Lebenstätigkeit des Organismus zu verstehen, die in den komplizierten Organismen als Gesamtheit der mit den bestimmten organischen Strukturen zusammenhängenden physiologischen Funktionen existiert. Die Form des Organismus wird durch die im Raum und in der Zeit bestimmte Organisation der ihn bildenden Elemente und Funktionen ausgedrückt.

Die Abhandlung legt einen besonderen Wert auf das Problem der zeitlichen Organisiertheit der Form des Organismus, und weist darauf hin, dass die reine räumliche Vorstellung der „Form“ falsch ist.

Schliesslich stellt die Abhandlung fest, dass die Qualität der Organismen bloss durch den Gehalt oder bloss durch die Form nicht charakterisiert werden kann, sondern die Qualität der Organismen wird durch die dialektisch aufgesasste Einheit des Gehaltes und der Form ausgedrückt.

Дьула Вег

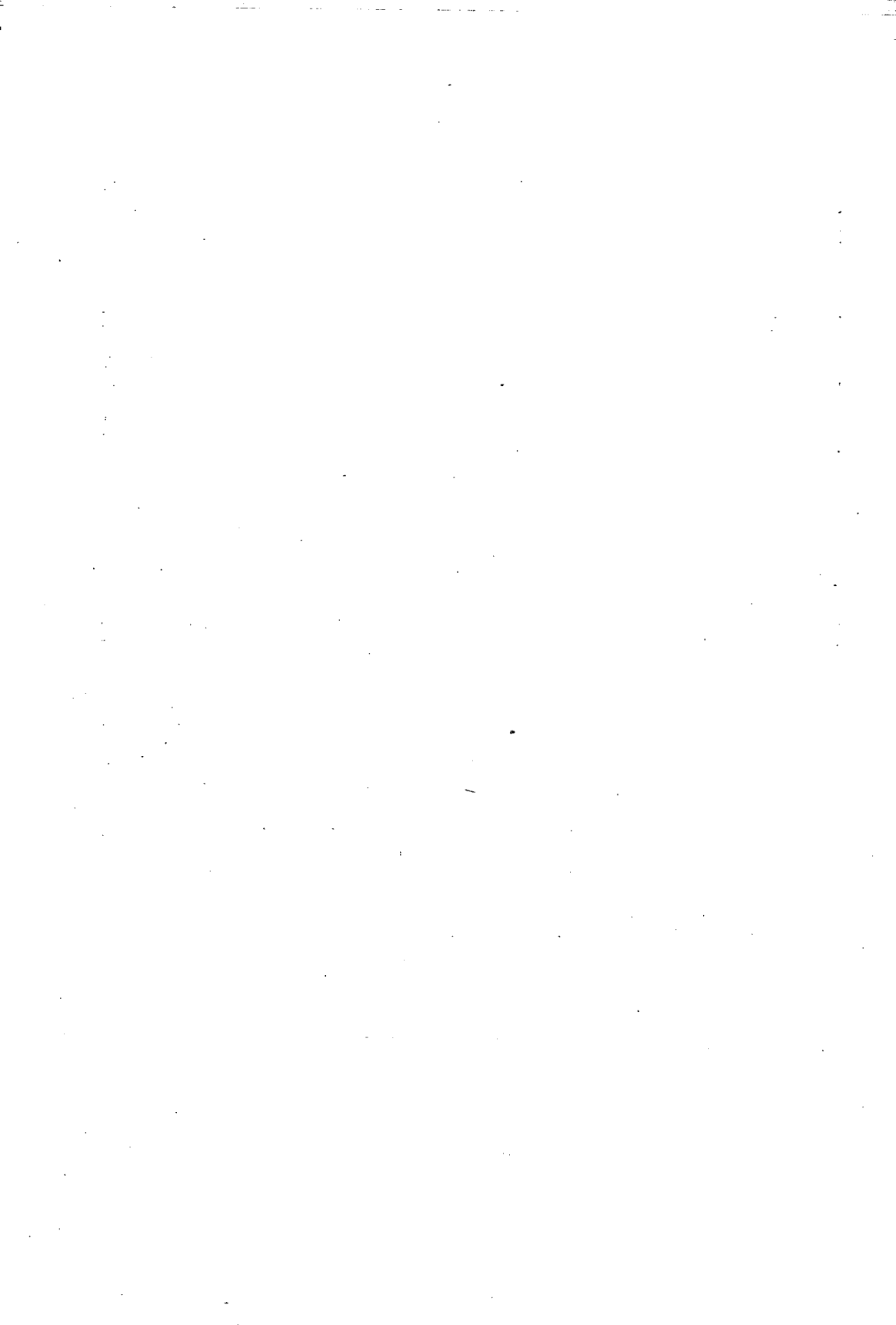
О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ СООТНОШЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ И ФОРМЫ В БИОЛОГИИ

В статье выдвигается проблема соотношения содержания и формы в биологии. Докладчик излагает, что в биологии известны разные толкования понятий „функция“ и „структура“, употребляемых в значении содержания и формы. Поэтому их нельзя механически отождествлять с содержанием и формой.

Автор пытается дать такую дефиницию понятиям „функция“ и „структура“, чтобы ими выразить содержание и форму организма. Содержание организма воспринимается автором как жизнедеятельность организма, которая существует в сложных организмах как совокупность физиологических, свойственных органическим структурам функций. Форма организма понимается как определённая в пространстве и времени организация функций и элементов, создающих организм.

Докладчик уделяет особое внимание организованности формы организма во времени, и показывает на то, что лишь пространственное восприятие формы является неправильным.

Наконец он устанавливает, что качество организма нельзя характеризовать только „содержанием“ или только „формой“, качество организма выражается диалектическим единством содержания и формы.

HORUCZI LÁSZLÓ

MEGJEGYZÉSEK A NEMISÉG ÉS AZ EGYÉN KAPCSOLATÁNAK KÉRDÉSÉHEZ

A nemiség a társadalom és az egyén életének egyik sajátos, mindig sok problémát magában foglaló jelensége, amely természetszerűleg az embereket is meglehetősen sokat foglalkoztatta. A primitív népek avatási szertartásaitól, a rómaiak nemiséghez kapcsolódó vallásos misztikus ünnepségein keresztül, napjaink „szexcentrikus” művészetéig — különösen filmművészetéig — mintegy vörös fonálként húzódik keresztül a nemiség fantáziát, szívet, észt megragadó és nagymértékben befolyásoló hatása. A nemiség még az ókorban témájává vált a filozófiának is; — Platon önálló művet szentelt ennek a kérdésnek, amely „Lakoma” címmel magyarul is megjelent. A kereszténység a középkorban a nemiséget bűnnek, a nemi ösztönt pedig alantosnak kiáltotta ki, minnek következtében a nemiségről nem illett beszélni sem, és így furcsa módon hosszú időn keresztül a civilizáció élvonalában haladó átlag európai tájékozottsága és ismerete nem érte el a primitív népek idevonatkozó ismereteinek és tudásának színvonalát sem.

A XIX. század és a XX. század nagy tudományos előrehaladása — elvetve a vallásos álszemérmeket — a tudományos kutatást kiterjesztette erre a területre is, és fellébbentve a miszticizmus fátylát a nemiségről, bebizonyította, hogy a nemiség nem bűn, hanem az emberi élet egyik természetes jelensége. Ezen túl azonban a különböző gyakran egymásnak ellentmondó tudományos elképzelések még mindig nem teremtettek megfelelő rendet a nemiséggel kapcsolatos nézetek szférájában, aminek egyik oka, hogy a nemiséget nem mint a társadalom és az egyén életének egy oldalát vizsgálták — amelyet számtalan más tényező is befolyásol —, hanem a nemiséget önmagában mindentől független önálló, gyakran mindent meghatározó jelenségként szemlélték.

A nemiség problémája az utóbbi időben társadalmi életünk több területén is felszínre került. A sort az Új Írás 1962. év végi és az 1963. év eleji számaiban lezajlott szexuáletikai vita nyitotta meg, majd ezt követte más folyóiratok hasábjain leközlött több a szexualitáshoz közvetve vagy közvetlenül kapcsolódó cikk, tanulmány. Viták zajlottak le a nemiség problémájáról a Szovjetunióban is. A lefolyt viták, ankétok felhívták a figyelmet a szexualitással kapcsolatos több fontos kérdés kidolgozásának a szükségességére.

A szexualitás kérdései a társadalom életében nem tartoznak a fő kérdésekhez, de a marxizmuson belüli az eddigieknél részletesebb kidolgozása napjaink egyik feladatává vált. Ez a dolgozat azt a célt kívánja elérni, hogy a nemiség egyén életében játszott szerepének néhány kérdését felvázolja. Az adott keretek a mélyebb tudományos fejtegetést nem teszik lehetővé és az igény, amellyel az alábbiakban a dolgozatban fellépünk: elsősorban gondolatok felvetése és néhány probléma eldöntésénél egy lehetséges, de közlőrlől sem végleges álláspont kialakítása. Ebből adódóan számtalan kérdés és probléma mellőzésére és érintetlenül hagyására kényszerülünk. Így

az adott cikk keretei között nem érintjük a nemiség társadalmi helyét és jelentőségét, történeti változását, kapcsolatát a házasság, a család problémáival, a nemiséghez fűződő erkölcsi normákat, értékítéleteket stb. A dolgozatban bemutatásra kerülő főbb kérdések a következők lesznek: Először felvázoljuk a nemiség értelmezését és az egyén életében játszott szerepének főbb aspektusait, majd rátérünk a nemiség és a munkamegosztás, a nemiség és a jellem viszonyának a felvázolására, míg végül érintjük a nemiség és az életörömök problémáját.

A nemiség értelmezése és az egyén életében játszott szerepének általános jellemzése

A nemiség az ember számára két aspektusban jelentkezik. A nemiség egyrészt *biológiai jelenség*, a fajfenntartás ösztönéből fakad, annak megnyilvánulása, — másrészt pedig *társadalmi jelenség*, az emberiség fennmaradásának elengedhetetlen feltétele. A társadalmi oldal több vonatkozást foglal magában, mégpedig: az erkölcsi vonatkozást, amely normákkal, előírásokkal szabályozza a nemiséget — a pszichikai vonatkozást, amely alapvetően az érzelmi jellegű szeretet, szerelem, féltékenység tényezőket tartalmazza, — a higiéniai-egészségügyi vonatkozást, amely szintén fontos része a nemiségnek és végül misztikus, valamint tudományos vonatkozásokat, amelyek ugyancsak mindig megtalálható járuléka a nemiségnek.

A nemiség társadalmi oldalát leginkább átfogó tényező az erkölcs, amely szabályait felállítva igyekszik az összes vonatkozások szempontjait figyelembe venni.

A nemiség problémájával, mibenlétével számtalan mű foglalkozik. A nemiség lényegét illetően is igen sok meghatározás ismeretes. Ezek közül az egyik legtipikusabb a „Személyiségzavarok gyermekkorban” c. mű szerzőinek a meghatározása.

„Az ember életében a nemiség (szexualitás) adott biológiai (anatómiai, fiziológiai, ezen belül reflexológiai) talajon a nemeknek az egyedi fejlődés folyamán kibontakozó elkülönülése és egyben egymás iránti vonzalma, ezen belül két ember kapcsolatának bizonyos formája, ill. annak lehetősége. Így értelmezve a szexuális élet az emberi létnek elengedhetetlen része, sőt feltétele; enélkül nincs folyamatos emberi létezés. Amennyire döntő objektív fontosságú ez az alapján biológiai mozgásforma az egész emberi faj létezésére, ugyanolyan fontosságú és jelentőségű objektíve és szubjektíve egyaránt az egyedi fejlődés folyamán a már nemcsak biológiai, hanem biológiai és társadalmi egybeszővődött jellegűvé alakult komplex mozgásforma az egyedi ember életében is. A nemiségnek alig felmérhető hatása van mind a vegetatív (szomatikus) életében, mind az érzelmi szférában, mind az értelmi jellegű tudatszférában. A vegetatív (szomatikus) szférában megfelelő anatómiai adottságokra támaszkodó neuro-endokrin rendszer, valamint a belső és a külső nemiszervek fiziológiás működése elengedhetetlen feltétele ugyanis a *normális* testi-szervezeti, érzelmi, sőt értelmi (szellemi) jellegű működésnek is. Az érzelmi és értelmi szférák bekapcsolódása a pszichológiai jellegű »szerelem« útján, az egyébként fiziológiás szexuális életfolyamatokba, az embert túlemeli a szűk értelemben vett fiziológiás jellegű párválasztáson és az így kialakuló családi életen át a nemiség beleszól az általános társadalmi életbe is.”¹

A fentebbi meghatározás tipikusságát mindenekelőtt az adja, hogy a nemiséget döntően, mint biológiai ténytet kezeli és a szerepét is ebből a szempontból taglalja, így a társadalmi vonatkozások bizonyos mértékig háttérbe szorulnak. Ennek ellenére a meghatározást, különösen abból a szempontból, hogy orvosi oldalról történik

¹ Gegesi-Kiss P. — Lieberman L.: Személyiségzavarok gyermekkorban. Bp. 1965, 388. old.

az indítás, elfogadhatjuk tudományos meghatározásnak. A meghatározás ugyanis mentes a máshelyütt oly gyakori egyoldalúságoktól, torzításoktól, és a szexualitást elsősorban mint az egyén életének egyik jelentős tényezőjét ábrázolja. Ezt az teszi érthetővé, hogy az egész probléma az idézett mű szerzőinél, részét képezi a gyermekek fejlődésében megtalálható személyiség-zavarokat kiváltó tényezőknek.

A nemiség értelmezésének és az egyén életében játszott szerepének sajátos és valódi hatását messzemenően eltúlzó felfogásával találkozunk a freudizmusnál. A freudizmus a szexualitásnak központi helyet tulajdonít az egyén életében és végső soron még a létfenntartás ösztönét is a fajfenntartás ösztönéből vezeti le. Freud az ún. pánszexuális elméletet teremt meg, amely szerint a szexualitás a *libidó* az ember egész életén keresztülvonul és alapvetően meghatározza az ember életét. Ha a libidót elfojtjuk és nem engedjük kielégíteni, rendkívül káros következményeket von magával. A freudizmus idevonatkozó torzításáról Nyíró Gyula: „Psychiatria” c. könyvében a következő összefoglaló jellemzést találjuk:

„A fajfenntartási ösztön, mint életösztön, mint libidó az egyénnel születik, és születésével kapcsolatosan már bizonyos értelemben meg is nyilvánul. Freudék a szexuális ösztön fejlődésének orális, anális és genitális szakait különböztetik meg, s már a szopásban, majd a székelésben, s a széklet visszatartásában erotikus, szexuális jelleget vélnek megállapítani. Majd e szakok után az autoerotizmus, a narcizmus-szaka, később a szülők felé irányított libidó-szak az Oedipus-szak, még később a homo-, majd heteroszexuális szak alakul ki. Azáltal, hogy mindezekből a fejlődésileg feltételezett szakokból származó vágyait szabadon nem élheti ki, hanem azt a társadalom tiltó szabályai következtében el kell folytatnia, adva van az elmebetegségeknek és neurózisoknak alapja. Ezek szerint tehát a neurózisok és psychosisok egyaránt gyermekkori elfojtott szexuális traumákra vezethetők vissza.”¹

Freud nézeteinek az elemzését nem tartjuk feladatunknak, hisz az alapvetően a pszichiátria körébe tartozik, — másrészt erre a feladatra azért sem vállalkozhatunk, mert a freudi felfogással kapcsolatos irodalom oly széles, hogy szinte áttekinthetetlen, — csupán azt kívánjuk megjegyezni, hogy bármennyire is túlzóak, szélsőségesek és végső soron hamisak Freudnak az idevonatkozó nézetei, mégis érdemül kell elismernünk, hogy ő volt az első, aki az álszent katolikus felfogással szemben, biológiai-fiziológiai vonatkozásban, először merete kimondani, hogy a nemiség az egyik lényeges tényező a személyiség fejlődésében — különösen pedig a torzulásokban, félresiklásokban és hogy nemcsak a felnőttkorban a nemiérettség idején játszik szerepet, hanem szinte az egyén egész életén át megtalálható hatása. Más egyéb tényezők mellett Freud hatásának a következménye, hogy ma már többé-kevésbé elsősorban az orvostudomány számára sikerült tisztázni a nemiség hatásának alakulását az egyén életében és a személyiség fejlődésében. A személyiség fejlődésén keresztül a nemiség szerepe és hatása az egyéni élet minden szakaszában nyomon követhető. A nemiség nem az egyetlen és nem is a legfőbb tényező a személyiség fejlődésében, a személyiség fejlődése, változása mindig több tényező hatásának az eredménye és ezen tényezők rendjében a nemiség — ha nem is a döntő tényezők sorában helyezkedik el de egyike a lényeges tényezőknek.

A nemiség szerepét és hatását illetően az egyes aktuális személyiségeknél eltérések lehetségesek. A jelentős eltérések ellenére is kimutatható azonban egy általános-értvényű törvényszerűség, amely a legtöbb egyén életében hasonlóan jut érvényre, és amely a személyiség életkorától függ általában. Ez az életkortól függő általános-törvényszerűség lehetővé teszi a szexualitás személyiségfejlődésben játszott szerepének

¹ Nyíró Gyula: Psychiatria. Egyetemi tankönyv. Bp. 1961. 123. old.

a periodizálását. A szokványos felsorolás négy fő periódust különböztet meg: mégpedig, a gyermekkori, az ifjúkori, felnőttkori és az öregkori sexualitás szakaszát. A valóságban azonban ennél sokkal több egymástól eltérő periódus figyelhető meg. A már idézett: Személyiségzavarok gyermekkorban c. mű szerzői a gyermekkori sexualitás területén belül is több periódus meglétét állítják fel. Véleményünk szerint ezt a felosztást, ha bizonyos fenntartásokkal is, de elfogadhatjuk. Ez a felosztás a következő szakaszokból áll:

Az első szakasz a gyermek születésétől kb. 3. életévig tart. Ebben a fejlődési szakaszban, a külvilág hatása a gyermek számára a „nekem rossz” illetve „nekem jó” vegetatív állapotokban jut kifejezésre. A nekem jó, illetve nekem rossz állapot később differenciálódik és bizonyos testrészekhez, testtájakhoz kapcsolódik, ami tudatosul az egyedben is. „Csak eközben alakul ki a *genitáliához*, mint *«testtájához» szervezeten kapcsolódó speciális «jóérzés»*, ami az észrebevésben és az emlékezésben is bizonyos fokban már elkülönülten levált az általában-létezésben fel-feltűnő általános össz-szervezeti nem pontosan körülhatárolt és meghatározott vegetatív «nekem jó» állapotokról.”¹

A második szakasz a 3., 4. élet éveket foglalja magában. Erre jellemző, hogy a gyermek érdeklődni kezd a külvilág iránt, mintegy játékszerűen felfedezi a külvilágot, de egyben saját testét is, és általában tájékozódó jellegű felfedezéseket tesz. „E tájékozódó felfedezések során — hacsak nem gátolják mesterségesen külső körülmények — felfedezi és megnevezi saját genitáliáit is. *Természetes elfogulatlansággal* ezen a területen is a fentiek szerinti «játékkal» tájékozódni, tapasztalogni kezd. *Ekkor alakul ki «a primitív kezdeti onánia» első frázisa.*”²

Normális körülmények közepette ez a kezdeti onánia nem rejt magában semmiféle veszélyt, ugyanis egybeolvad más egyéb inger okozta izgalommal, azokkal együtt oldódik is, de ha valamilyen körülmény folytán, a gyermek figyelme és tevékenysége túlságosan a nemiszerveihez kapcsolódik, „akkor a gyermek egyébként szinte teljesen szabadon lebegő, hullámzó figyelme a nemkívánatos ingerek és a nemkívánatos «emlékezés» hatására mintegy tartamszerűen a genitáliához kötődő érzékletekre, az ezekből fakadó érzés-érzelem kvalitásokra és az ezeken alapuló igényekre irányul”.³ Ez pedig a személyiség egységének a megbomlását vonja maga után és kialakíthat a gyermeknél nagyon nehezen leküzdhető káros és rossz szokásokat, nem utolsósorban súlyos fejlődési zavarokat és a kezdeti onánia ezzel káros méreteket ölt.

A harmadik fejlődési periódus, az 5., 6. élet éveket jelentő szakasz, jellemzői között megtalálható a világ dolgai iránti érdeklődés fokozódása és ezáltal a világ további kiszélesedése. Ha ebben a korban bármilyen formából eredő, a gyermek számára nem kedvező hatás a gyermek figyelmét túlságosan a genitáliákra irányítja, szinte kiszámíthatatlan károkat okoz a gyermek személyiség fejlődésében. Ugyanis „*a szexuális inger okozta izgalom feszültsége vonatkozó igény, éhség a szervezetben és az aktuális személyiségben mintegy permanensé válik.* Ez más szavakkal azt is jelenti, hogy az *egybefonódó általános testi és érzelmi jóérzés (eufória) igénye specifikus élményanyaghoz: az életkorhoz képest túl korai genitális eredetű inger-izgalom-oldás-válasz anyaghoz kötődik, majd tartamszerűen rögzül is*”. Ez pedig azért káros, mert egyrészt az egyén egyre nagyobb és nagyobb energiát felhasználva igyekszik ilyen élményekhez és ingerekhez eljutni. „Másképp ezek, a kialakult feltételes reflex-

¹ Gegesi-Kiss P., Liebermann: Személyiségzavarok gyermekkorban. Bp. 1965, 391. o.

² Idézett mű. 393. old.

³ Idézett mű. 393. old.

folyamatok közbejöttével kiszorítanak más, olyan ingereket az érvényesülés lehetőségéből, a megfelelő reflex-folyamatba bekapcsolásból, amelyek által az okozott izgalmak-oidások az adott életkorban a személyiség fejlődéséhez szükségesek lennének.”¹

A következő negyedik fejlődési szakasz a 7—8 életévek táján jelentkezik. Ezt a korszakot „a vehemens” mozgásigény jellemzi és az ingerek a jó és a rossz érzés is ehhez kapcsolódik. A nemiség bizonyos mértékig háttérbe szorul. „*A testi jóérzés állapota a személyiség egész közérzetére (általános eufória) szóródik szét, s a kifejezetten szexuális színezetű inger-izgalom-oldás anyag háttérbe szorul még akkor is, ha időszakosan esetleges kiváltó ingerek következtében, egyszer, — egyszer intenzív szerepet is kap.*”²

Az ötödik fejlődési szakasz, amelyet a prepubertás névvel szokás jelölni, a 10. és 12. életévekre esik. Ebben az időszakban az érzelmi feszültség fokozódása és ezzel együtt a túlzott aktivitás és bizonyos agresszivitás figyelhető meg. A nemiség iránt az érdeklődés nem túl jelentős, erre a szakaszra is a megelőző fejlődési szakasz jegyei a többé-kevésbé jellemzőek. Eltérő lehet ettől a traumatikus élményanyag kiváltotta hatás és ennek a következménye.

A hatodik fejlődési szakasz a 12, 14. évekre eső pubertás korszaka, mint minden vonatkozásban itt is jelentős változásokat hoz. Ez a kor a hihetetlenül gyors változások korszaka és jellemző, hogy a „pubertás életkorában levő fiatal nagyfokú érzelmi labilitása és vehemens nem pontosan irányuló szexuális igényei miatt igen magas feszültség (tónus) állapotában él. Más vonatkozásban pedig a neuró-hormonális érés következtében a pubertásban levő fiatalok érdeklődésében központi helyet foglal el minden a szexualitással kapcsolatos manifesztáció, annak testi és érzelmi vonatkozásai egyaránt.”¹

Ez a korszak több vonatkozásban is veszélyes az egyén személyiségfejlődésére. A pubertáskorban a legsérülékenyebb a személyiség és az ebben a korban ért kedvezőtlen hatások az egész életre kihathatnak. Ebben a korban legfogékonyabb az egyén a homoszexuális eltorzulásokra is. A szexuális ingerek rendkívül erősek, de mivel az egyén nem tud a külvilággal megfelelő kapcsolatot tetemteni semmilyen vonatkozásban, így a nemiség vonatkozásában sem, befelé fordul és kialakul a pubertáskori onánia. A pubertáskori onánia egy bizonyos idő után megszűnhet — végső soron a normális szexuális élet szünteti meg — de nagyon sok esetben még a felnőtt korban is megmarad és számtalan káros következményt von magával. Gátolhatja a normális nemi életet, amelyen belül nem, vagy csak kevésbé kap kielégülést az egyén, kisebbrendűségi érzést és komplexusokat válthat ki, bizonyos külső közvélemény hatására párosulhat büntudattal, önmegvetéssel és így elvezethet neurózisokhoz is.

A pubertás korával lezárul a gyermek fejlődése és bekövetkezik a nemi érettség ideje, amikor biológiailag a fiatal már rendelkezik a nemiélet feltételeivel, de társadalmilag még nem.

A 18. életévig, tehát a társadalmi érés idejéig a nemi érdeklődés változatlanul nagy. A többség eddig az ideig nem él nemiéletet, de a fiatalok egy része már rendszeres nemi életet folytat, az onánia viszont a többségnél megtalálható.

A 18. életév utáni és a későbbi felnőttkori szexualitás periódusainak felállítása már bizonyos nehézségeket von magával. A problémák többek között abból adódnak, hogy a felnőttkori szexualitás óriási eltéréseket mutat az egyes konkrét egyéneknél,

¹ Idézett mű, 395. old.

² Idézett mű, 396. old.

¹ Idézett mű, 397. old.

másrészt eltérés figyelhető meg a férfiaknál és a nőknél is. Az egyedeknél megfigyelhető eltérés oka adódhat alkati jellegű különbségekből, de ezen túl elsősorban az életmód és az életkörülmények játszanak szerepet ebben a vonatkozásban. A nemek közötti eltérés már a pubertás idejében jelentkezik; a nők nemi érettsége előbb következik be, mint a férfiaké és a nemi érettség után rendszeresen jelentkező menstruáció, mind biológiai, mind pszichikai oldalról jelentősen befolyásolja az aktuális női személyiséget. A felnőttkori sexualitás periódusainak a felállítását megnehezítő körülményként kezelendő az a tény is, hogy bár a sexualitás irodalma igen gazdag az egyes szakaszok részletes kidolgozásával még adóssak az idekapcsolódó tudományágak. A további bemutatásra kerülő periodizáció részben a közfelfogásból, részben pedig a problémakörrel kapcsolatban álló szakemberek (orvosok-jogászok) egyéni véleményéből kiindulva, minden végleges és teljességi igényt kizárva — a következő formában képzelhető el.

A 18—24. életévig terjedő időszak alatt indul meg általában a rendszeres nemi életre való áttérés. Ha a fiatal ebben az időben nem tud bekapcsolódni a normális nemi életbe, vagy az onánia nem szűnik meg, akkor ebből súlyos zavarok adódhatnak. Jellemző erre az időszakra is a nemiség iránti intenzív érdeklődés. A beszédtéma jelentős mértékben a nemiséghez kapcsolódik. A fiatalok igen sokat megtesznek gyakran áldozatokat is hoznak a nemi kielégülésért. Ebben az időszakban jelentős mértékben beleszól a nemiség problémáiba az erkölcs. A napjainkban ható különböző idevonatkozó és eltérő erkölcsi elvek — különösen a vallás-erkölcs — okozhatnak pszichikai konfliktusokat. Ennél a szakasznál szokott kialakulni az úgynevezett „szexcentrikus” szemléletmód, amely a szexuális problémákat túlságosan előtérbe állítja az egyén életében és ezáltal nagy mennyiségű energiát és figyelmet köt le, illetve von el más területekről, minek következtében a személyiséget egyoldalúvá, gyakran deformálttá torzítja. Jelentős szerepet játszik a nemiség egészének az alakulásában ezen idő alatt a szűkebb és tágabb társadalmi környezet és a baráti kör.

A 25. életévtől számíthatjuk a felnőtt rendszeres nemiélet korszakát. Ezen korszak normális nemiségét, tehát a felnőttkori nemiséget a már idézett mű szerzői következőképpen jellemzik.

„A nemiség egészséges fejlődése folyamán az érett, egészséges *«felnöttséget»* az jellemzi, a szexuális fejlődések tehát az a csúcsa, hogy a biológiai a fiziológiai és a pszichés igény egybe szövedése indítja, sőt szabja meg a személyiség-struktúra dinamiáján belül a nemiség megnyilvánulását, az indító és érvényesülő tendenciák irányát és milyenségét. Az ilyen egységessé vált emberi igény heteroírányú kielégítése okoz szexuális orgazmust, katarziszerűen extázist olyan módon, hogy utána örömboldogságérzés marad. Beteljesedik a sexualitás, ha az ilyen tendencia indította szexuális aktus eredménye graviditás lesz. Azt a nő örömmel, boldogan hordja, a férfi pedig örömmel, boldogan segíti és körülveszi a nőt és a született gyermeket a *«családi életben belül»*. A nemiség szempontjából beteljesedett emberi életben ilyen «emlékek» gazdagítják az «emlékezés-felejtés» működéssel az emlékvilágot.”¹

A kb. 25. életévtől számítható felnőttkori sexualitás is több fejlődési szakaszt foglal magában. Az egyedek közötti lényeges eltérések megnehezítik ezen időszak felosztását. A tapasztalat azt mutatja, hogy a felnőttkori sexualitás első fázisa a 25—31. életévekig tart, amelyet a nemi ösztön jelentős intenzitása jellemez, majd ezt követi a 31—39. évekig terjedő viszonylagos intenzitáscsökkenés, míg a 39—40-es években újból bizonyos „fellángolás” következik be. Ez a fellángolás a 40-es években fokozatosan tompul és a nőknél a klimaxal gyakorlatilag megszűnik. A férfiaknál

¹ Idézett mű, 399. old.

is csökkenő a tendencia általában, kivéve ezalól bizonyos egyéneknél az öregkorban is fellépő intenzitás fokozódást.

A felnőttkori szexualitás szakaszaiban, a nemiség hatása többé-kevésbé megegyezik a nemi ösztön intenzitásával. Akiknél a nemi ösztön intenzitása erős, azok életében jelentősebb szerepet játszik a szexualitás, többet foglalnak ilyen jellegű problémákkal, mint azok, akiknél a nemi ösztön kevésbé erős. A biológusok, pszichiáterek és etikusok többsége megegyezik abban, hogy a szervezet normális, biológiai és fiziológiai működéséhez szükséges a rendezett nemi élet. A házasságon belül rendezett nemi életet élő felnőtt számára a szexualitás része a normális házassági családi életnek és mivel normálisan természetes, nem játszik különösebb szerepet. A szexualitás hatása és szerepe az egyén számára akkor fokozódik illetve válik jelentőssé, ha bizonyos problémák vetődnek fel a szexualitással. A problémákhoz tartozónak tekinthetjük azt az esetet, amikor a nemi élet szükségessége fennáll, de a lehetősége nincs biztosítva, ebben az esetben már az egyének hajlandók igen sokat vállalni a szexuális kielégülésért. Ugyancsak a szexualitás szerepét nagyban felfokozó problematikus esetnek tekinthető a „túlsexuális”, amely lehet alkati, vagy a környezeti, (életmód stb.) hatására kialakított, és amely végsősoron azt eredményezi, hogy az egyén számára a döntő kérdés, amelynek mindent alárendel a szexualitás lesz. Végül szintén problematikus illetve már az abnormis szexualitáshoz tartozik az elferdült nemi hajlam (homosexualitás stb.), amely ugyancsak azt eredményezheti, hogy a személyiség számára a fő kérdés a nemi élet lesz. A fentebb elmondottak alapján tehát összegzésképpen leszögezhetjük, a rendezett normális szexualitás feltétele az ember normális életének és ebben az esetben nem játszik fontos szerepet, de az abnormis, problematikus szexualitás könnyen válhat az egyént elsősorban meghatározó befolyásoló tényezővé.

A nemiség hatása és szerepe az egyén életében nagyon sok területen megnyilvánul. A következőkben néhány fontosabb vonatkozást kiemelünk és ezen keresztül próbáljuk bemutatni a nemiség hatását az egyén életére.

Nemiség és munkamegosztás

A nemiség mint biológiai tény, bizonyos keretek között determinálja az egyén helyét a társadalmi munkamegosztásban. Vannak munkakörök, amelyeket túlnyomóan nők töltenek be és fordítva is olyan munkafeladatok, amelyeket férfiak látnak el elsősorban. Az olyan munkakör, amelyet kizárólag csak férfiak vagy nők láthatnak el, viszonylag kevés, de történetileg voltak időszakok, amikor élesen és jelentős mértékben elkülönült egymástól a két nem munkavégzése és a munkavégzés nem jelentéktelen hányada szigorúan csak az egyik nem számára volt hozzáférhető.¹

Az egyén személyi tulajdonságainak a milyenségében és tehetségének a munkán keresztül történő kibontakozásában a nemiség napjainkban is szerepet játszik. A két nem számára az érvényesülés lehetőségei ma sem azonosak. Ez kis mértékben objektív biológiai adottságokból következik, sokkal nagyobb mértékben pedig történeti örökségből és rossz tradíciókból. Az adott probléma érinti a férfi, női egyenjogúság kérdését is, de nem azonos azzal. A férfi-női egyenjogúság megbomlása gazdasági indítású és innen terjed ki a politika, a közélet, a család és más egyéb területekre is.²

¹ Vö.: Bodrogi Tibor: Társadalmak születése. Bp. 1962, 6—10. old.

² Vö.: Kovács Judit: Utazás a női egyenjogúság körül. Bp. 1962, 74—116. old.

A gazdasági okokból eredő (magántulajdon) egyenlőtlenség a későbbiek során bizonyos mértékig összefonódott a két nem közötti biológiai különbségekből fakadó adottságokkal és ez az összefonódás egyrészt nehezíti az egyenjogúság maradéktalan és racionális megvalósítását — mert gyakran figyelmen kívül hagyják az objektíve meglévő biológiai különbségeket is —, másrészt pedig a két nemnél szükségképpen leglévő különböző adottságok feltárása és tisztázása elé is akadályokat gördít.

A társadalom termelési technikájának a fejlődésével — teljes gépesítés és automatizálás — gyakorlatilag a társadalom életének nem lesz olyan területe, ahol a nők ne tudnának a férfiakkal egyenrangú és egyenértékű munkát végezni, mégis a nemiségük — értve ez alatt a nőnek a férfitől eltérő biológiai és pszichikai vonásait — befolyásolja majd a termelésben és a társadalom életében elfoglalt helyüket.

A két nem társadalmi tevékenységének — elsősorban a termelőtevékenységnek — az az éles polarizálása, ami a magántulajdonon alapuló osztálytársadalmat jellemezte, szükségképpen megszűnik, de a nemiségük és az ebből fakadó adottságaik az embereket meghatározott jellegű és formájú munkaterületek irányába determinálják még a kommunizmusban is. Ennek látszólag ellentmond az a tétel, amely szerint a kommunizmus egy magasabb fejlettségi fokán, az egyének sokoldalú fejlettségük következtében nem lesznek egész életükön keresztül egy foglalkozáshoz kötve, hanem változtathatják és változtatják is foglalkozásukat.

Ez a tétel csak akkor mond a fentieknek ellent, ha feltételezzük, hogy a kommunizmus egy magasabb fejlettségi fokán a társadalmi munkamegosztás teljesen megszűnik. A munkamegosztásnak megszűnnek azok a válfajai, amelyek a magántulajdonból az osztálytársadalomból, a termelési technika történetileg meghatározott fejlettségi fokából adódnak, de nem szűnik meg általában és teljesen, esetleg egyszerűsödik. Idevonatkozólag egyetértünk Fukász György nézeteivel, aki a „Munka filozófiája” c. művében egy egész fejezetten keresztül a különböző nézetek analizálása alapján jut el a következő álláspontra:

„A társadalomnak a tőkés termelési módról a kommunista termelési módra történő átmenetével nem a munkamegosztás mint olyan, hanem annak tőkés megjelenési formája szűnik meg. *Megszűnik a társadalmi munkamegosztásnak az embert megnyomorító jellege. A munkamegosztás mint társadalmi munkamegosztás a kommunizmusban is létezik, legmagasabb fokát éri el, jellege alapvetően megváltozik, minthogy elveszti az embert megnyomorító jellegét.*”¹

Véleményünk szerint a munkamegosztásnak a következő formái fennmaradnak a kommunizmusban is: Alapvető válfaja lesz a munkamegosztásnak a *közvetlen termelőtevékenység*, amely magában foglalja a tervezési, továbbfejlesztési és karbantartási feladatokat is. Ebből fakad a *társadalom szervezési, vezetési, igazgatási funkció* is, amely szintén egy területe lesz a munkamegosztásnak. De feltétlen viszonylagos önállósággal rendelkező munkamegosztási területté válik az *elosztási és közszolgáltatási funkció* is. Megmarad viszonylag önálló munkamegosztási területnek az emberek *biológiai és pszichikai karbantartása*, amelyhez többek között a gyógyítás, a betegség megelőzés, a sport, az üdültetés, a művészet, a szórakozás tartoznak majd. Végül a *nevelés, az oktatás, a képzés* is a munkamegosztás egy területe lesz. A munkamegosztásnak ezek a területei egymástól nem különülnek majd el mereven, sőt sok területen átfolynak, átmennek egymásba. Egyrészt átmennek egymásba azért, hogy a munka különböző területei mind a termelés körül sűrűsödnek, abból adódnak, másrészt azért, hogy a termelés, igazgatás, oktatás, közszolgáltatás, stb. annyira gépesítve lesz automatikus és elektronikus, működési elveiket tekintve többé-kevésbé azonos

¹ Fukász György: A munka filozófiája, Kossuth, 1965. 332. old.

vagy egységes, gépekkel, (— amelyek ugyanakkor elvégezhetnek különböző irányú és jellegű feladatokat is —) hogy a kommunizmusban a sokoldalúan fejlett és kvalifikált egyén számára a társadalmi munkamegosztás területei nem jelentenek áthághatatlan akadályt és nem kötik egész életén keresztül egy foglalkozási ághoz. Ezen belül azonban fennáll az egyén különleges specializálódásának a lehetősége és szükségessége is, ugyanis az egyenlőség elve nem vonatkozik sem az emberek tehetségére, sem pedig hajlamaira, érdeklődésére, és a tehetség, az adottságok kibontakoztatása csak egy bizonyos irányú specializálódásban realizálható.

Az elmondottak tehát következtetni engednek arra, hogy a munkamegosztás — teljesen más jelleggel ugyan, mint a kapitalizmusban — de fennmarad a kommunizmusban is. A munkamegosztás egy bizonyos formájának a fennmaradása szükséges azért is, mert az emberiség két különböző nemből a férfiből és nőből áll. Ha pedig, mint ezt a marxizmus tanítja, egyidőben az emberré válással — az első munkamegosztást éppen a nemiség eredményezte, azaz szükségképpen következett az emberiség kétneműségéből, akkor mindaddig, amíg az emberiség férfiből és nőből áll — tehát a társadalom fennállásáig — a munkamegosztás ilyen jellegű és eredetű formájának fenn kell állnia. A nemiségből adódó egyáltalán nem merev és áthághatatlan polarizáció a munkában a férfi és a nő között, részben az évezredes biológiai és pszichés fejlődés következtében, részben pedig az eleve meglévő nemi adottságokból kifolyólag valamilyen formában tehát a jövőben is fenn fog állni. Minden valószínűség szerint a férfiak inkább a közvetlen termelési és igazgatási területeken, a nők pedig az ember biológiai és pszichikai karbantartási és a nevelési képzési feladatok ellátása területein dolgoznak majd. Ez abból is adódik, hogy a férfiak és *a nők személyiségjegyei ugyan alapvetően egyeznek és nincs lényeges eltérés köztük*, de olyan eltérés, hogy például a férfiak gondolkodásában és tevékenységében a racionális és emocionális tényezők viszonyában az emocionális érzelmi tényezők kevésbé játszanak szerepet, mint a nők gondolkodásában és tevékenységében, vitathatatlanul fennáll. Ez részben következménye az évezredes eltérő életkörülmények közepette végbement fejlődésnek, részben viszont az eleve meglévő biológiai adottságoknak. Ez az álláspont — tehát hogy a férfiak és a nők között vannak eltérő vonások — egyáltalán nem azonos azzal az állásponttal, amely az „örök nőről” és az „örök férfiről” beszél. Ugyanis ezen utóbbi tétel hívei azt vallják, hogy a férfi és a nő között örök áthághatatlan különbségek találhatók, amelyek mindig fennálltak és amelyek lényegbe vágóak. Ez a vélemény egyébként az osztálytársadalmak létrejöttével, alakult ki, amikor a nőt nem is vették ember számba, és a férfiak (Platon) hálát adtak az isteneknek, hogy nem nőnek születtek.

Mind a férfi, mind a nő a lényeges ismérveiket tekintve megegyeznek, mert az a legfőbb sajátosságuk, hogy emberek. A fennálló különbségek nem lényegbe vágóak, a nemiségükből fakadnak — de fennállásukat letagadni lehetetlen, ugyanis több bizonyíték támasztja alá a férfi és a nő között bizonyos különbségek objektivitását.

A valóságnak a struktúra és a funkció egységére vonatkozó törvényszerűsége érvényes ebben a relációban, tehát a férfire és a nőre vonatkozóan is. Struktúra felépítés tekintetében a nő teste-szervezete nemcsak abban különbözik a férfétől, hogy más jellegűek a nemiszervei, hanem abban is, hogy bizonyos mértékig eltérő a csontrendszer felépítése, az izomzat elosztása, a zsírszövetek lerakódásának a területe, terhesség idején a biológia és a pszichés mechanizmus működése és nem utolsósorban a koponya nagysága, alkata is eltér a férfétől. Ha eltérés van a struktúrában, eltérésnek kell lennie a funkcióban, a mechanizmusban is. Ez az eltérés egyébként a fejlettebb állatoknál is megtalálható a hím és a nőstény között, ahol nem voltak deformáló társadalmi tényezők, és nem szabad elfelednünk, hogy az embert döntő mér-

tékben bármennyire is társadalmi tényezők determinálják, a megszüntetve megőrzés dialektikus törvényszerűségének érvényessége és hatása következtében az ember megőrzött, (biológiai sága révén), az állatvilágban kialakult jellemzőket, így többek között *kéneműségét és az ebből fakadó különbségeket is*. Hogy ez a megőrzés milyen fokú és mértékű, ezt illetően nagyon különböznek az elképzelések, mert pl.: „Szerelmi élet az állatvilágban” c. könyv szerzője Herbert Wendt, egy vonatkozásban a nemi eltévelyedések vonatkozásában a következőket mondja:

„A rendelkezésre álló megfigyelési anyag szerint, tehát a magasabbrendű állatoknál már mindaz létezik, amit az elmeorvosok az eltévelyedések és a perverzítások sötét szobájába utasítanak: az önkielégítés, a homoszexualitás, a legkülönbözőbb testi érintkezések, fájdalmas ingerek, idegen és külső szexuális objektum választása révén történő kielégülés.”¹

Igaz, hogy a szerző véleménye szerint ez döntően a mesterséges környezet hatása az állatokra, de az azonosság bizonyos jellemvonások fennállásában az embernél és az állatnál vitathatatlan és véleményük szerint egy ilyen megegyezés azonosság, hogy a két nemnél, mind az állatoknál, mind az embereknél található eltérő sajátos a nemiséggel kapcsolatos vonások, adottságok. A férfi és nő közötti nemiségükből fakadó eltérés egyik jellegzetessége, mint említettük, a nőnél az emocionális motivációk nagyobb intenzitása a tevékenységben. Ebből adódóan a nők jobban vonzódnak olyan munkafeladatok felé, ahol ezt kiélhetik, továbbá az olyan feladatokat jobban el is tudják látni, mint a férfiak. Így pl. a pedagógiából közismert tény, hogy a nevelés és a képzés különösen a csecsemő és a gyermek nevelés eredményessége megköveteli az érzelmi kötődést, anélkül el sem képzelhető normálisan, és ezt elsősorban, de természetesen nem kizárólag történetileg a nők látták el és a minden valószínűség szerint jövőben is ők fogják ellátni.

A nők látják el ugyancsak zömében a biológiai és pszichikai karbantartás bizonyos feladatait is (pl. betegápolás, stb.), mert itt is szükségesebb az érzelmi tényezők megléte, mint pl. a termelésben, vagy a gépek karbantartásában, stb.

Az a tény, hogy a munkamegosztásnak lesznek olyan területei, amelyeket elsősorban a nők, vagy a férfiak látnak majd el, az egyáltalán nem jelent privilégiumot, vagy kiváltságot az egyik nem számára sem, de különösen nem jelent alacsonyabb, vagy magasabbrendűséget, ugyanis a férfi és nő esetében az ember jellegükből adódóan a megegyező vonások dominálnak, így mind a férfiak, mind a nők képesek ellátni minden lényeges, a társadalmi munkamegosztásból fakadó feladatot, másrészt pedig a mégis meglévő különbségek kölcsönösen kiegészítik egymást a társadalmi tevékenységben és így össztársadalmilag magasabb vagy alacsonyabbrendű hasznosabb vagy kevésbé hasznos nemről beszélni nemcsak antidiáktikus, hanem értelmetlen is.

Vannak olyan nézetek, amelyek a férfi és nő közötti különbségeket csak társadalmi-történeti tényezőkből magyarázzák és mindent, ami specifikusan női vagy férfi jellegzetesség, szeretnének a társadalmi-történeti fejlődésből levezetni. Igaz, hogy a politikai, közéleti, erkölcsi és még a családi életben is meglévő megkülönböztetés a társadalmi-történeti fejlődésnek a következménye, de a biológiai és ezen az alapon bizonyos pszichikai különbségek megléte független a társadalmi, történeti fejlődéstől, mert ez a különbség már fennállt az ember állati ősnél is.

Ha elfogadnánk is, hogy az összes biológiai és pszichikai különbségek mind társadalmi-történeti eredetűek, és egyszer majd meg fognak szűnni, akkor ehhez

¹ Herbert Wendt: Szerelmi élet az állatvilágban, Gondolat, 1965. 268. old.

a megszűnéshez oly hosszú időre van szükség, hogy belátható időn belül ez a folyamat nem következik be, és így az emberek nemisége hosszú időn keresztül befolyásolja a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyüket.

A szexualitás és a jellem néhány vonatkozása

Az ember személyiségét és az ebből fakadó jellemét komplexen és sokoldalúan meghatározó tényezők egyike, a nemisége. A megelőző részekben amikor a nemiség szerepét az egyén életében általában és a személyiség-fejlődés szakaszaiban elfoglalt helyét felvázoltuk, közvetve történt utalás a szexualitás szerepére a jellemalakulásban is. A következőkben a szexualitás és jellem viszonyában csak néhány vonatkozást emelünk ki, megjegyezve azt, hogy itt sokkal több vonatkozás is fennáll és hogy a felvázolandó vonatkozások is gazdagabbak, sokoldalúbbak a valóságban, mint az itt következő jellemzésük.

A nemiség és a jellem kapcsolatában sajátos pozíciót tölt be a *nemi önmegtartóztatás, a nemi aszkézis, a nemi szüzesség*. Hosszú időre visszamenve az emberiség történetében azt látjuk, hogy a legtöbb népnél az osztálytársadalom kialakulása után a papi vallási kaszt tagjainál megtalálható egy olyan réteg, amely a normális nemi-életről lemondott, és a nemi önmegtartóztatást, a szüzességet választotta, illetve kényszerült ilyen életet élni. Ez az állapot nemcsak a katolikus vallásnál figyelhető meg, hanem mint Leopold Lajos: „A presztizs” c. művében leírja: „Szűzek a patagon varázslók, szűzek a tlinkit sámánok. Ós-Mexikó és Ós-Peru papnői szűzen áldozták a Napnak csakúgy, mint a régi Perzsia Nap-imádó apácái. Észak-Európa őskorából Strabó beszél a nőkerülő trákokról, akiket nemi tisztaságuk miatt szenteknek tartottak, Pomponius Mela említi az Atlanti-Óceán szigetlakó 9 örök szűzét. Görögországban számos helyen szüzesség ékesítette a papnői rendet. Rómában a Veszta-szűzek 30 esztendeig szeplőtlenséget fogadnak, Tibetben és Ceylon szigetén, Kínában nőfienek Buddha papjai.”¹

A vallási kasztoknál fellelhető szüzesség több tényező hatásának az együttes eredménye. Szerepet játszik ebben az a tény is, hogy a háborúskodások a férfiak egy részét mindig elpusztították és így a nők kényszerültek a „szüzességre”, vagy mint a kereszténységénél gazdasági megfontolások az egyházi vagyon együttartásá-vonta magával a coelibátust, de ezek mellett misztikus vallási irracionális tények közrejátszása sem elhanyagolható.

A fentiekén kívül azonban a szüzességi követelmény tudatosan vagy nem tudatosan magában foglalt még egy lényeges szempontot is, tudnillik azt a szempontot, hogy a nemi önmegtartóztatás eredményezhet *jellem és akarat megszilárdítást, illetve eszköz lehet ennek kialakításában*. A szüzesség megtartásához a nemi önmegtartóztatáshoz nagy mennyiségű pszichikai energia szükséges, mert hisz a fajfenntartás ösztöne az ember egyik alapvető ösztöne, amely az emberek többségénél erősen követelődő és így aki rendelkezik olyan lelki erővel, hogy legyőzze a nemiséget, az könnyen ellen tud állni utána már bármilyen „csábításnak”, könnyen lehet megvesztegethetetlen, könnyen betarthatja az erkölcsi követelményeket és könnyen tud engedelmes is lenni. Az uralkodó osztályok számára mindig szükség volt egy olyan rétegre, amely rendelkezett az akarat erőnek ezzel a fokával és amely tetszeleghetett az erkölcsi feddhetetlenség jelmezében is. Ez a réteg kiállhatott a nép elé és követelhetett a néptől áldozatokat — mert az uralkodó osztályok mindig áldozatokat köve-

¹ Ifj. Leopold L.: „A presztizs” Athenaeum. Bp., 1912. 140. old.

teltek — ugyanis bizonyos vonatkozásban az áldozatvállalásról maga is tanúbizonyságot tett.

Ahhoz, hogy a papi kaszt tagjai le tudják küzdeni nemi ösztöneiket, szükség volt a fanatizmusra is, tehát a fanatizmus hozzájárult a szüzesség betartásához, a szüzesség betartása pedig újabb fanatizmust szült és az így kialakult circulus vitiosus olyan karakter jegyeket hozott létre, egy társadalmilag viszonylag szűk rétegnél, amely teljesen összhangban állt az uralkodó osztály elképzeléseivel, ezt a réteget kiválóan felhasználhatta a nép fékentartására.

Más vonatkozásban közismert tény, hogy az aszkézis az önmegtartóztatás a leghatékonyabb eszközök az akarat erősítésre és az engedelmességre való nevelésre. A papi rétegekben aszkézissel különösen a nemi aszkézissel kineveltek egy olyan csoportot, amelyet bármikor bevehettek az osztályharcba és amely híuen szolgálta az uralkodó osztály érdekeit. Az adott jelenséghez szükséges azt is hozzáfűzni, hogy csak az osztálytársadalomban figyelhető meg a nemi aszkézis a papságnál, és az aszkézis kialakításának voltak olyan indítékai is, hogy a társadalom egy része az elnyomottak objektíve kényszerültek aszkézisre és hogy az uralkodó osztály a velük való azonosulást valamilyen formában kifejezésre juttassa éppen azért a papi kaszt egy részénél is szükségessé tette az aszkézis betartását.

Az aszkézis — nemcsak a nemiségre, hanem az életmód egészére kiterjedő aszkézis — történetileg gyakori jelenség az elnyomott osztályoknál is. Legtöbbször az uralkodó osztályokkal való szembeállítás egyik eszköze. Az elnyomottak számára az aszkézis mintegy készen talált fegyver, ugyanis ez az osztály olyan életkörülmények közepette él, amely életkörülmények a nélkülözés, a nyomor következtében gyakorlatilag azonosak az aszkétikus életmóddal. Az aszkézis olymódon válik az uralkodó osztállyal való szembeállítás fegyverévé, hogy az uralkodó osztályokra, különösen hatalmuk vége felé, jellemző az élvezetek túlzott hajszolása, a testi örömben való tobzódás, ezzel együtt általános dekadencia, korrupció és társadalmi kilátástalanság. Az elnyomott osztályok aszkétikus életmódjukkal azt bizonyítják, hogy nem rabjai a testi örömegeknek és így alkalmasabbak a társadalom vezetésére is mint a korrupst uralkodó osztály.

A papság nemi aszkézise tehát egyrészt azt a célt szolgálta, hogy a jellem tekintetében szilárd társadalmi csoport álljon készen az uralkodó osztály rendelkezésére a nép fékentartásában, másrészt pedig, hogy az uralkodó osztály ezzel mint egy port hintsen az elnyomottak szemébe, azt próbálva elhíttetni, hogy a nyomor Isten számára is kedves, mert lám az isten szolgálai is vállalják azt.

Ha az aszkézis különösen a nemi önmegtartóztatás nem is volt mindig valódi, hanem csak ál, színlelt, az uralkodó osztály és a papi kaszt számára akkor is meghozta az eredményt, mert kialakított egy olyan másik fontos jellemvonást, amely ugyancsak szükséges volt a nép fékentartására; az *alakoskodást*. Nem véletlen, hogy a nemi szüzesség és az alakoskodás is döntő mértékben mindig a papságnál volt a legnagyobb mértékben fellelhető. Az alakoskodás fontos kelléke az elnyomottak fékentartásának, hisz az uralkodó osztályok kizsákmányoló tevékenysége alapvetően erkölcstelen és ezt mindig meg kellett magyarázni valamilyen módon és ebben a környöfont alakoskodás hasznos szolgálatokat tett.

Az alakoskodás nem a nemi szüzességből és nem a nemi önmegtartóztatásból, hanem ennek az irreális követelményéből jön létre, ugyanis az erkölcsi követelmények (normák) ha túlzóak és ésszerűtlenek, mindig maguk után vonják az alakoskodást, a színlelést. Az alakoskodóknál és színlelőknél pedig ezzel együtt kialakul a bűntudat, másrészt pedig saját színlelésük álcázására a bűnből esetlegesen adódó bűnhődés

elkerülése végett a *túlhajtás*. Szomorú történeti példákat szolgáltatnak erre a boszorkányégetések, amelyekben elsősorban a papság és a vallás játszotta a fő szerepet és amelynek keretében legtöbbször nőket égettek el, másfelől pedig azok a drasztikus intézkedések, amelyeket a vallási ideológia hatására a nemi-bűnnel kapcsolatban Európában a középkorban hoztak. A boszorkányégetéseknél — (kb. 1450—1730 között megközelítőleg egymillió nőt égettek el Európában) és a nemi bűn üldözésénél, ha döntően más okok is, mint a túlhajtásból eredő alakoskodás, játszottak közre, mégis az alakoskodást mint közrejátszó jelenséget nem lehet letagadni. Ezeknél a jelenségeknél egyértelműen megfigyelhető az *irreális követelmény — a követelmény be nem tartása — alakoskodás — büntudat — bűnhődéstől való félelem — túlhajtás reláció*, vagyis a papok voltak a lehangosabb hirdetői a nemi szüzességnek és a nemi kicsapongások elleni harcnak, de mivel közülük is nagyon sokan gyakran elkövették a nemi bűnt, éppen ezért a bűnhődéstől való félelmükben a legfékevesztettebb üldözői és ostromozói lettek „a paráznaság” minden formájának. Egyébként ez a reláció megfigyelhető nemcsak a papságnál és nemcsak a nemiséggel kapcsolatban, hanem igen gyakran a politikában is, ahol a túlhajtók egy része éppen a leplezéstől való félelmében lesz túlhajtó.

A szüzesség, nemi önmegtartóztatás és a jellem viszonyában ellentétben a fentebb ismertetett alakoskodást is magával hozó hatással, sokkal inkább domináló az a kapcsolat, hogy akik fegyelmezni tudják magukat itt, azok általában tudnak maguknak parancsolni az életmód más területén is. Méltán vetődik fel a kérdés: — fordítva mi a helyzet? Ugyanilyen egyenes arányú összefüggés van-e a nemiség korlátlan kiélése, a fennálló nemierkölcsi normák be nem tartása, s nemi gyönyörök hajszolása, valamint az akarat és a jellem között? A nemierkölcsi korlátokat be nem tartók a nemi gyönyörök hajhászók akarat és jellem tekintetében kevésbé szilárdak, mint az önmegtartóztatók?, vagy a nemiség kiélése szükségszerűen akaratgyengéssé, jellemstabilitást eredményez-e? Adott vonatkozásban a viszony kevésbé egyértelmű, ugyanis a felvetődött kérdések szükségképpen többirányúak.

A normális rendezett nemiélet nem hogy nem gyengíti az akaratot és a jellem-szilárdságot, ellenkezőleg az átlag embernél szükséges feltétele a harmonikus, testileg-lelkileg egészséges személyiség meglétének, ezzel együtt az akarat és jellem-szilárdságnak is. Ez ugyan látszólag ellentmondásban áll a fentebbi fejtegetésünkkel — hogy a nemi aszkézis eszköz lehet a jellem és az akarat megszilárdításában, — de ez az ellentmondás feloldódik akkor, ha figyelembe vesszük, hogy ez (normális nemiélet) az átlagemberre vonatkozik —, a nemi aszkézis és az akarterősítés fanatizmus viszonyt pedig mindig egy társadalmilag különös, szűk rétegénél találhatjuk meg, akiknek a társadalom életében játszott szerepük egyáltalán nem volt köznapi és átlagemberi, hanem megkülönböztetett és kiemelt. Ugyanakkor a *normális és rendezett* nemiélet is mindig alá van vetve társadalmi-erkölcsi normáknak, amely normák legtöbbször nem a teljes kiélés felé, hanem sokkal inkább az önmegtartóztatás egy bizonyos fokának az állandó megléte felé tendálnak, tehát a normális nemiélet is mindig magában foglal bizonyos önmegtartóztatást, ugyanúgy, mint például a létfenntartás ösztönéből fakadó táplálkozásnál sem megengedett a szükséglet korlátok nélküli mindent figyelmen kívül hagyó kielégítése (nem megengedett oly módon, hogy valaki például beveri az élelmiszerüzletek kirakatait és onnan oldja meg szükségleteinek ilyen irányú kielégítését).

Továbbmenve, a nemi gyönyörök megszerzésére való fokozott törekvés nem tekinthető akaratgyengéségnek általában — mert mint a pszichiátria esetei mutatják — azoknál, akiknél a nemiösztön túlteng, határozottság, akiknél pedig hiányosan működik, bizonytalanság, határozatlanság figyelhető meg, ezek pedig fontos kellékei

az akaratnak. Nyíró Gyula a már idézett Psychiatria c. művében idevonatkozólag a következő megjegyzéseket találjuk:

„A nemi ösztön csökkenése gyakran impotenciával jár együtt. Ha azonban impotencia mellett a nemi ösztön érintetlen, depresszió, insufficiencia-érzelem, önvádlás, feltékenységi téveszme jelentkezik. Máskor a nemi ösztön gyengesége az impotentiának, amely viszont a személyiség gyökeres változásának, zárkózottságának autiszmúnak, indolentiának, közönynek lehet okozója. Ennek ellenkezője is előfordul a nemi képtelenséget okozhatja a közöny indolentia autiszmus.” majd alább a nemiség túltengésével kapcsolatban olvashatjuk:

„Azok a betegek, akiknek szexuális ösztönei fokozottak, általában határozott fellépésűek, nyersegek, durvák, beszédjük hemzseg az obscén szavaktól, trágár kifejezésektől.”¹

A jellem és a személyiség egésze vonatkozásában a nemi gyönyörök hajszolása és a nemiség centrálissá tétele — szemben az akaratnál látottakkal — már sok területen káros következményeket von magával és általában negatív kihatású. Igen találóan fogalmazza meg ezt a viszonyt Lenin, a Clara Zetkinnel folytatott beszélgetésében, egy konkrét esetre vonatkoztatva:

„Ismeri ugye fiatal elvtársunkat, X. Y-t. Pompás fickó, igen tehetséges. Félek, hogy mégsem lesz belőle semmi. Egyik nőügyből a másikba esik. Ennek nincs helye a politikai harcban, a forradalomban. Nem esküdnék olyan nők megbízhatóságára és harci kitartására, akiknek egyéni regénye összefonódik a politikával. És olyan férfiakra sem, akik futnak minden szoknya után, és akiket minden fiatal nő hálójába keríthet.”²

Lenin megjegyzései a politikai megbízhatóság vonatkozásában jellemzik az adott problémát, de ezen túlmenően lehetőség adódik egy olyan következtetés levonására, hogy a nemi gyönyörök hajszolása és a túlzott nemi kiélés feltétlen jellemgyengéséget eredményeznek. A jellemgyengés abból adódik, hogy a nemi gyönyört hajhászok egyrészt túl sok időt, erőt és energiát kénytelenek ilyen irányba elpazarolni, ezért kötelességüket általában idő és erő híjában nem tudják megfelelően ellátni, így örökös, félig megoldott és megoldatlan problémák, feladatok hínárjában kínlódnak, ebből adódóan gyakran kényszerülnek alakoskodásra, hazudozásra. Másrészt viszont a túlzott kiélés a gyönyörök hajhászása általában ütközik a fennálló társadalmilag elfogadott normákkal éppen ezért ezek megsértése újbóli alakoskodást, hazudozást kényszerít az egyénre, vagy rosszabb esetben elvezethet az ilyen jellegű erkölcsi követelmények túlhajtásához, természetesen mások irányába.

De az ilyen egyén másokhoz, különösen a másik nemhez való viszonyában is jellembeli fogyatékoságokat mutat fel, mert viszonya alapvetően elvtelen, ugyanis teljesen attól determinált, hogy a másik egyén mennyire képes hozzájárulni ilyen jellegű igényei kielégítéséhez. Ebből kifolyólag egyeseket elvtelen előnyben részesít, másokat pedig méltánytalanul hátráltat, károsan megkülönböztet, és ezáltal az emberek közötti alapvetően erkölcsstelen és jellemtelen kapcsolatok kialakulását másoknál is előidézi és terjeszti is egyben.

A szexualitás könnyen lehet gyenge pontja a jellemnek, nemcsak az élvhajhász egyénnél, hanem olyan embernél is, akiknél a jellem egyébként szilárd. Ugyanis, mint ezt a tapasztalat igazolja, bizonyos életkorokban amikor a nemi ösztön még megfelelően intenzív a nemiségen keresztül lehet talán a leginkább befolyásolni az egyént, különösen pedig káros, elveivel össze nem egyeztethető tevékenységekre rászedni.

¹ Nyíró Gyula: Psychiatria. Bp. 1961. 124. old.

² Clara Zetkin: Visszaemlékezések Leninre. Kossuth, 1957. 80. old.

A befolyásolhatóságnak ezt a lehetőségét és mértékét talán csak az anyagi érdekelt-ségű befolyásolás szánryalja túl, de bizonyos esetekben a nemiség még a pénz befolyásoló erejét is túlszárnyalja.

Hogy a nemiségen keresztül az egyént viszonylag könnyű rászedni tiltott tevékenységre is — különösen ha ezt kombinálják más egyéb eszközökkel is; — alkohol, pénz, stb. — már régóta ismeri az emberiség és alkalmazza is a gyakorlatban. Kémkedésre és bizonyos titkok megszerzésére, ügynöknek való beszerzésére, gyakran használtak fel csinos fiatal nőket, akik értettek ahhoz, hogyan kell valakinek a bizalmába férkőzni: és aztán olyasmire rászedni, amit egyébként nem csinálna meg. Az „ágy-pszichózis” különben is könnyen megoldja a nyelveket és közlékennyé teszi az embereket, mint azt a „Rosemarie” c. nyugatnémet film is példázza, ahol a nagyvilági prostituált — Nitribitt kisasszony — az üzleti élet és a politika nagyjaitól az ágyában olyasmiket tudott meg, amelyeket vendégei egyébként semmi kincsért sem mondtak volna el. Amikor rájött arra, hogy az így megszerzett titkokat esetleg később felhasználhatja, magnetofonra rögzítette „az ágyban közlékeny” partnereinek a beszélgetését. Éppen ez okozta a vesztét, mert azok a „barátai”, akik nagyon bizalmasnak és közlékenynek bizonyultak az intimitás perceiben és elárulták bizonyos titkaikat is, félve ezen titkok nyilvánosságra kerülésétől meggyilkoltatták barát-nőjüket.

Ugyancsak a szexualitás és a befolyásolhatóság-relációhoz kapcsolódik a híres angliai Profumo botrány. Profumo hadügyminiszter és Keller kisasszony intim kapcsolatai végül is a hadügyminiszter bukásával végződtek.

A szexualitáson keresztül történő jellembefolyásolhatóságnak az irodalom és a művészetek számtalan esetét örökítik meg, de a közvéleményben is szinte általánosan elfogadott felfogásként uralkodik és olyan közmondásszámba menő megfogalmazásokban jut kifejezésre, mint pl.: „a nők rontották el”, „a nők juttatták a lejtőre”, „a férfiak okozták a vesztét”, „a szerelem bolondja lett”, stb.

A nemiség nemcsak mások befolyásolására használható fel, hanem ennek a másik oldalát jelentő az egyén számára elérhető elvtelen előnyök megszerzésére, és érvényesülésre is. Ilyen esetben ugyancsak a jellem deformálás ténye áll fenn. Legismertebb esete ennek a prostitúció, amely természetesen más egyéb tényezők hatásának is az együttes eredménye és amelyet adott vonatkozásban nem tartunk feladatunknak bővebben taglalni. Különösen fiatal nők élnek vissza gyakran a nemiségükből adódható előnyökkel olyan célok elérése érdekében, melynek megvalósítása a nemiség igénybevétele nélkül nem lenne lehetséges. Ehhez azonban szükségképpen hozzátartozik az is, hogy általában a férfiak kényszerítik rá a nőkre az ilyen jellegű tevékenységet, ill. teremtik meg annak feltételeit, teszik lehetővé realizálását, ha az egyes konkrét esetekben nem is mindig, de történetileg és általában igen. Ebből azonban nem következik, hogy a nők nem hibáztathatók ilyen jellegű módszerek igénybevételeért, sőt elsősorban a nő vétkes ebben, mint ahogy a büntetőjog is az üzletszerű titkos kéjelgés esetében a nőt vonja felelősségre, mert adott vonatkozásban a nő jut érdemtelenül haszonhoz, előnyökhöz, stb. Ha a büntetőjog adott esetben csak a nőt vonja is felelősségre, ez nem jelenti azt, hogy a férfi erkölcsileg nem ítélen-dő el. Elítélendő, mert részese az adott tettek, végsősoron „büntárs”. A szocializmus viszonyai közepette a prostitúciónak nincs élettere, különösen nem létezhet a klasz-szikus értelemben vett, hivatalosan elismert prostitúció. Azonban, mint titkos pros-titúció még egyideig fennmarad, időlegesen fokozódhat is (idegenforgalom, turizmus hatására) és bizonyos módosult változatban hosszú időn keresztül kerékkötője lehet az új típusú erkölcsi viszonyok kialakulásának, a család, házasság és a nemiség terü-letén.

A módosult változat alatt azt kell értenünk, hogy állás, prémium, előrehaladás, jó beosztás és más elvtelen előnyök és megkülönböztetések megszerzésében a nemiségnek akár mint potenciális lehetőségnek, ígéretnek, akár, mint realizált ténynek, ha nem túl tág keretek között is, de sajnos, még ma is van szerepe. És ez ugyanúgy prostitúció, mind a férfi, mind a nő részéről, mint amikor csak pusztán pénzviszonyokról van szó és ugyanúgy rombolja a jellemet is, de általában a közmorált, mint a nyílt, közvetlen, burkolatlan prostitúció.

A prostitúciót súrolja bizonyos fiatal nők magatartása is, akik — fiatalságuk és szépségük felhasználásával igyekeznek elintézni olyan ügyeket, amelyek elintézése egyébként nem megy „símán”, és akik ugyan a biológiai értelemben vett szexualitás területén nem ítélnélők el mindig, de erkölcsileg már igen, mert nemiségüket felhasználják az adott ügyintézés érdekében. Az ilyen jellegű tevékenység — amely végsősoron ugyancsak jellemtelenség, — eredhet az illető konkrét egyéniségéből, (a kudarcok és sikerek összehatásaképpen megfelelő méretűvé módosulva) de eredhet kívülről is a szűkebb társadalmi környezetből, amikor is a legtöbbször az adott nőt a környezete, illetve a környezetében levő állandóan bókákat mondó férfiak készítetik ilyen jellegű magatartásra.

A közvélemény az ilyen nőket „elkapott nőnek” nevezi, akiknél szükségképpen a következő pszichózis alakul ki: A sok bók és a gyakori elvtelen kedvezmény hatására elveszítik kritikai érzéküket mind maguk, mind pedig mások felé. Saját maguk irányába elfogultak lesznek szépségük és ügyességük vonatkozásában, és saját maguknál, de másoknál is a szépséget tartják a legnagyobb értéknek. Így szükségképpen csak ezt tudják méltányolni, és következésképpen a náluknál kevésbé csinos nőket lenézik és megvetik. A férfiaktól pedig eleve elvárják a megkülönböztetett bánásmódot. A férfiak egy része ennek a megkülönböztetett, alapvetően jellemtelen és hiú bánásmód-kíváalomnak eleget is tesz, hisz részben ők az okai az ilyen jellegű deformálódásnak, és ezáltal a további hasonló irányú deformálódást segítik elő. A deformálódás elmélyülése abban jelentkezik, hogy az ilyen nő később úgy véli, neki mindent szabad, majd követelődzővé válik és ha alapvetően jogtalan és elvtelen követelődzéseinek nem tesznek eleget, azt érzi, hogy személyes rossz szándék, stb. miatt nem teljesítették kérését. Ez a viszony szexualitás és a jellem között általában a fiatal nőknél található meg, de előfordulhat a férfiak körében is.

A nemiség és az életörömök

Európában a keresztény-katolikus felfogás a szexualitást az emberen meglévő állatnak tekintette és azonosította a bűnnel. Arról, hogy a nemiséget az életörömök egy forrásának ismerje el, szó sem lehetett, sőt ellenkezőleg, a nemiségnek, ha már isten kifürkészhetetlen szándékai következtében létrejött, csak arra kellett korlátozódnia, hogy hozzájáruljon a szaporodáshoz. Ha valaki elismerte volna a nemiség életörömet adó jellegét, azt megvádolták volna az érzékiség és a paráznaság bűnével. Pedig az emberek számára ősidők óta a nemiség egyik forrása volt az életörömöknek és az emberek többsége ezt mindig vallotta, ha elméletileg, tudatosan megfogalmazva nem is, de spontánul és gyakorlatilag igen.

Az életörömök fogalmával kapcsolatban szükséges leszögezni, hogy az életörömökhöz tartozó jelenségekhez kell soronunk mindenek előtt a munkát, amely ebben a vonatkozásban a leggazdagabb forrás. Ezen kívül az életörömökhöz tartoznak a harmonikus családi-házassági életből fakadó örömök, a barátság öröme, és bizonyos józan élvezetek megszerzése is, amely kapcsolatban lehet az evéssel, ivással, szórakozással, stb. A nemiségből fakadó, de végső soron családi jellegű életöröm

a gyermek. Az emberek többsége a gyermeket, mint a legjelentősebb és legtartósabb életörömforrást fogja fel. Mivel a gyermek, mint életöröm-forrás, elsősorban a családnhoz tartozik, itt a bővebb taglalásától eltekintünk és ehelyett néhány más, a nemiséggel közvetlenebb kapcsolatban álló jelenséget vizsgálunk meg.

A nemiség, mint életörömforrás ősidők óta a nemi gyönyörhöz kapcsolódik, de a szexualitás, mint életörömforrás, nem korlátozódik csak a nemi életből közvetlenül adódó nemi gyönyörre, hanem ezen túlmenően magában foglalja ennek pszichikai kivetését a szerelmet, az egészséges erotikát és még más egyéb tényezőket is.

Kétségtelen azonban, hogy a nemiség elsősorban, mint nemi gyönyör jelent életörömet. Nemi gyönyör már az állatvilágban is kialakult meglevő valami, ami egyes állatoknál — mint Herbert Wendt: „Szerelmi élet az állatvilágban” c. művében leírja — olyan magasfokú lehet, hogy az állatnál a közösülés után merevséget, mozgás-képtelenséget eredményezhet. A nemi gyönyör kérdésével fiziológusok, pszichológusok, szociológusok igen sokat foglalkoztak. Közülük az amerikai Kinsey a következő magyarázatot fűzte létrejöttéhez és lényegéhez:

„Az élő anyagnak egyik jellegzetes tulajdonsága, legyen az a növény, állat vagy ember, az a képesség, hogy érintésre reagál. Az élő szervezet normális, első reakciója abban áll, hogy az érintő tárgy felé törekszik. Az egysejtű élőlények összegombolyodnak. A többsejtű élőlények a sarokba nyomulnak és maguktól rásimulnak más testekre. . . Ha az állat a tárgyra való ellennyomással reagál, ebből a fiziológiai jelenségek egész láncolata fejlődhet ki. Ha az érintkezési inger ritmikus lesz, vagy a nyomás állandósul, a reakció foka emelkedhet és neuro-muszkuláris feszültségeket idéz elő, melyek nemi reakcióként ismeretesek.”¹

Az embernél ez a nemi reakció szintén nagyfokú izom idegfeszültséget és katarzisz szerű oldódást eredményez, amely forrása lesz a gyönyörnek. Idevonatkozólag Wendt írja:

„Az orgazmus a legérdekesebb biológiai jelenségek közé tartozik. Az, hogy az idegek és izmok feszültsége összeadhatódik, míg a tetőpontot el nem éri, minden pszichológus és ideg orvos tudja. De hogyan lehet az, hogy ezek a feszültségek éppen a nemi aktusban sülnek ki eruptív módon — erről még semmit sem tudnak a szexuálbiológusok. «Csak egyetlen egy jelenség van — mondja Kinsey — amely az orgazmushoz fiziológiailag a feszültség felhalmozódása és explozív kisülése révén közel áll — a tüszenteshez. A tüszentes azonban lokalizált folyamat, a nemi orgazmus viszont a reagáló test egészére kiterjed.»”²

Az orgazmus hatásának az ilyen magas foka, abból adódik, hogy a faj ezáltal kívánja fenntartani folytonosságát, és így a nemi gyönyör az embernél normális természetes jelenség, sőt bizonyos mértékig szükségszerű is. Szélsőszerű azért, mert a nemi ösztön hormonális, fiziológiai és pszichológiai vonatkozásban kitermel és felduzzaszt olyan „feszültségeket”, melyek „kisülése” alapját képezi az egészséges szervezet és személyiség meglétének és normális fennmaradásának.

A nemi aktusból fakadó nemi gyönyörön kívül életörömet jelent az egyén számára a nemi aktus előkészítésének folyamata is. Ezt egyesek már eltévelyedésnek minősítik és a hasonlónak tekintik a vadász szenvedélyéhez — amikor a vadász számára nemis a vad elejtése a fontos, hanem sokkal inkább felhajtása, megközelítése stb. — holott az embernél éppen társadalmi jellegéből kifolyólag, a nemi aktust meg kell előznie emberi emocionális kapcsolatoknak is (hisz ezzel különbözik ezen a területen

¹ Idézi: Herbert Wendt: Szerelmi élet az állatvilágban. Bp. Gondolat, 1965. 270. old.

² Id. mű, 272. old.

elsősorban az állattól), — és ezeknek az emocionális-emberi kapcsolatoknak feltétlen életörömet adónak kell lenniök, mert másképpen nem járulhatnak hozzá az adott viszony erkölcsösségéhez.

Életörömet szolgáltat továbbmenve az egyén számára a normális nemi életből adódó általános jó közérzet is. Az általános jó közérzet több vonatkozásban figyelemre méltó tényező. Az általános jó közérzet azon túl, hogy nagymértékben serkentheti az egyént feladatainak és munkájának az ellátásában, hozzájárul ahhoz is, hogy megfelelő módon tudjon alkalmazkodni és viszonyulni másokhoz, általában a társadalomhoz. Ezzel szemben akiknél kielégítatlenség keletkezik ezen a téren, nem juthatnak el az általános jó közérzet létrejöttéhez, aminek következtében ingerlékenyek, türelmetlenek és bizonyos mértékig irigyek lesznek mások felé, maguk felé pedig elégedetlenek és a körülményektől függően kialakulhat az önmegevetés és a kisebbségi érzés is.

A szexualitás adta életörömök sorában jelentős és egyszersmind különös helyet foglal el a szerelem, mint a nemiség egyik pszichikai és társadalmi megnyilvánulása. A szerelem egyike a bonyolult és sokat vitatott kérdéseknek és így mi magától értetődően nem kívánunk a szerelemmel általában foglalkozni, csupán mint a nemiség egyik sajátos megnyilvánulását és mint életörömforrást tekintjük. A szerelem mint érzelme vagy magasabb fokozat mint szenvedély, különösen fiatal korban jelentősen gazdagítja az egyén érzelmi életét és nagymértékben szolgáltat életörömet számára. Ez abból is adódik, hogy maguk a szerelmesek is szinte mindent másodrendűvé változtató erőt tulajdonítanak neki. Ennek az érzelmenek a nagy erejét, amely nem is olyan régikeletű az emberiség életében, Engels így jellemzi: „... ez a szerelem olyannyira intenzív és tartós, hogy mindkét fél nagy, sőt a legnagyobb szerencsétlenségnek tartja, ha nem lehetnek egymáséi vagy elszakadnak egymástól. Mindketten hajlandók sokat, esetleg életüket is kockáztatni, hogy egymáséi lehessenek;...”¹

Amiért az emberek hajlandók sokat áldozni, ha beteljesül, nagymértékben szolgáltat számukra örömet is, mert különben nem vállalnának érte semmit. A szerelem életörömet adó jellege mellett bizonyít az a tény is, hogy a boldogság fogalmát nagyon gyakran főleg a közvéleményben összekapcsolják a szerelemmel, különösen pedig a kölcsönös szerelemmel és a szerelem beteljesülésével. A szerelem életöröm létrehozó szerepét a művészet, de különösen az irodalom fejtette ki és az irodalmi alkotásokban szép számmal találhatunk megragadó és a szerelem-boldogság összefüggést gazdagon ábrázoló konkrét leírásokat és jellemzéseket. Elsősorban a költők ábrázolták a szerelem-boldogság relációt, de természetesen megtalálhatjuk ezt, a regénytől a drámákon keresztül a novelláig, az irodalmi alkotások minden műfajában és területén. Ezzel nem azt kívánjuk kimondani, hogy a szerelem vezet el a boldogsághoz, hisz a boldogság sokkal több mint a szerelem okozta életöröm, hanem csak azt, hogy a szerelem hozzájárulhat a boldogsághoz és hogy a közvélemény a beteljesült szerelmet a boldogság egy formájának tekinti.

A szerelem-boldogság reláció egész lényegének megértéséhez fontos adalékot szolgáltat ennek a mintegy fonákjaként létrejövő szerelem-boldogtalanság reláció. Közismerten jellemző ez emberekre, hogy akkor tudnak valamit igazán értékelni, ha hiányzik, ha nincs. Például az egészséget is akkor tartja a legnagyobb értéknek az ember, amikor valamilyen betegségben szenved. Hasonló a helyzet a szerelemmel is, a viszonzatlan és beteljesületlen szerelem mérhetetlen boldogtalanságot zúdíthat

az egyénre. Ez az állapot a költészetből szintén jólismert, és éppen a viszonzatlan szerelem-boldogtalanság alapján a szerelem — boldogság reláció lényegéeként azt kell látnunk, hogy a viszonzott és beteljesült szerelem nemcsak betöltheti azt az űrt, amit a viszonzatlan és beteljesületlen szerelem okoz, hanem ehhez még pluszként jelentős mértékben ad örömet, megelégedettséget, jóérzést, sőt ezen túlmenően hihetetlen életenergiát, munkakedvet és általános megelégedettséget a világ felé.

A nemiséghez kapcsolódó jelenségek egyik különös megnyilvánulása az erotika. Az erotika elsősorban a művészeti élet jelensége és gyakran összekeverik a pornográfiával, holott az erotika és a pornográfia nem azonosak. Az erotika és a pornográfia viszonyáról Vargha Kálmán így vélekedik:

„Azokat a műveket soroljuk az erotikus alkotások közé, amelyek a szerelemben az érzékiséget hangsúlyozzák és a szexuális vonatkozásokat hozzák előtérbe. A pornográfikus termékeknek viszont egyetlen céljuk a szexuális ösztönök felcsigázása. E termékek létrehozását nem is vezeti művészi ambíció.”¹

Az erotika tehát a szexualitás egészséges, józan a racionális erkölcsnek is többé-kevésbé megfelelő, művészeti ábrázolása, míg a pornográfia a szexualitás perverz, alapvetően ösztön-ingerlő, ösztönfelcsigázó, a racionális erkölccsel össze nem egyeztethető szerepeltetése. Az egészséges művészi erotika, ha az ember számára nem is mint elsődleges örömforrás veendő számításba, mégis mint életöröm-forrást tényként kell elismernünk és ebben az esetben a művészi alkotás műélvezetén túl még pluszt is kapaz ember az erotika révén.

A képeslapjaink jelentős része, a nyugati országok képesújságai pedig majdnem kivétel nélkül igen gyakran címlapjaikon fiatal csinos egészséges nők képeivel jelennek meg, mégpedig legtöbbször olymódon ábrázolva, hogy több látszódjon ki a ruhákból, mint egyébként és a beállításnak is legyen egy bizonyos erotikus jellege. Ezt legtöbbször reklámfogásnak tekintik, holott itt sokkal többről van szó. Az erotikát is kihangsúlyozó fiatal és egészségesen szép nő, magában foglalja az esztétikumot is és ezen túlmenően jelképe és biztosítéka az emberiség további egészséges fejlődésének. Az erőttől duzzadó szép és egyben erotikus fiatal nő tehát nemcsak szexuális és esztétikus ingerhatású az emberek számára, hanem bizonyos mértékig a jövőbeli anyát és ezáltal az anyaságot is jelképezi. A szépség, egészség, fiatalság és erotika együtt azt is jelenti, hogy megfelelően biztosított az emberiség további fennmaradása, fejlődése, mégpedig egészséges, szép életrevaló utódokkal, így az összhatás jelentős mértékben optimizmust kiváltó.

Magától értetődően a képesújságok fürdőruhás, félmeztelen vagy egészen meztelen női nemcsak ezt az optimizmust kiváltó hatást szolgálják, hanem ezen kívül üzleti, reklám-szemponokat is, nem is beszélve a pornográfiába átsapó erotikákról, amelynek alapvető célja kizárólag ösztönhatás.

Az erotika mint erre már utaltunk, elsősorban a művészetekben jelentkezik, de ezen túl az ún. egészséges erotika normális jelensége a mindennapi életnek is. A mindennapi élet erotikája több formában nyilvánul. Az erotika megnyilvánulhat a táncban, az öltözködésben, a mozgásban, magatartásban és az emberi érintkezés igen sok vonatkozásában is. Az erotika a szexualitásból fakad, de több mint a szexualitás. Az erotika a szexualitásnak társadalmasított vonatkozása, művészi-esztétikai színezetű vetülete, ahol a szexualitásból fakadó szépség jut kifejezésre. Az emberek az erotikát ösztönösen vagy tudatosan igénylik és keresik is. Végsősoron ezzel az igénnyel él vissza a pornográfia a művészetben, valamint a trágárság és a

¹ Új-írás. 1964. 4. sz. 473. old.

szemérmertlenség a köznapi életben. Amíg a pornográfia a trágárság, és obscenitás csak ösztönfelcsigázó ingerhatásokra képes, addig az erotika hozzájárulhat az emberi élet színesebbé, szebbé tételéhez.

*

A nemiség egyén életében játszott szerepével kapcsolatos, fentebb elmondottak, magától értetődően csak néhány fontosabbnak vélt vonatkozás kiemelésének az igényével léptek fel. Az itt kifejtett gondolatok — amelyeknek szűk határt szabtak a rendelkezésre álló keretek is — egy nagyobb lélegzetű munka részének tekintendők, amelynek ez a dolgozat egy előzetes felvázolása és közelről sem a végső formába történő öntése. A szexualitás szerepének a megértéséhez és jellemzéséhez számtalan itt nem érintett kérdés tartozik, amelyeket más helyen az adott problémával kapcsolatban érinteni kívánunk.

БЕМЕРКУНГЕН ЗУР ФРАГЕ ДЕС ВЕРХАЛТНИССЕ ЗВИШЕН ДЕР ГЕСЧЛЕХТЛИХКЕЙТ УНД ДЕС ИНДИВИДУУМС

Die Abhandlung erörtert einige Probleme der Funktion der Geschlechtlichkeit im Leben der Einzelperson. Der erste Teil enthält die Erklärung der Geschlechtlichkeit ferner ihre allgemeine Rolle im Leben des Individuums. Die Sexualität tritt für das Individuum in zwei wichtigen Beziehungen auf: sie ist teils eine biologische, teils eine gesellschaftliche Erscheinung. Unter den Komponenten der gesellschaftlichen Beziehung befinden sich moralische (rechtliche), psychische, hygienische, wissenschaftliche und mystische Komponenten.

Der zweite Problemkreis knüpft sich an die Frage der Sexualität und Arbeitsteilung. Nach der Auffassung des Autors beeinflusste die Sexualität historisch die Stelle des Individuums in der gesellschaftlichen Arbeitsteilung und wirkte auf die Entwicklung seines Talentes, seiner Fähigkeiten ein; Ferner bleibt die modifizierte Form der Arbeitsteilung auch im Kommunismus erhalten und die Sexualität wird — wenn auch nicht im bedeutenden Masse — eine Rolle darin spielen, welche Stelle das Individuum in der Arbeitsteilung einnimmt.

Der dritte Problemkreis behandelt die Frage des Verhältnisses zwischen Sexualität und Charakter. Hier wird darauf hingewiesen, dass die Enthaltsamkeit auf dem Gebiet der Sexualität als Mittel der Verstärkung der Willenskraft und der Bestärkung des Charakters figurieren kann, dagegen aber führt das völlige Sich-Hingeben der Sinneslust zur Charakterschwäche. Nach der Meinung des Autors ist die Sexualität eines der wirksamsten Mittel zur Beeinflussung der Einzelperson.

Der Gegenstand des vierten Problemkreises stellt das Thema der Sexualität und der Lebenslust dar. Nach der Meinung des Autors ist die Sexualität einer der Lebensfreude spendenden Faktoren. Die Sexualität gibt Lebensfreude durch die Nachfolgerschaft, darüber hinaus auch durch die Lust, die Liebe als psychologische Erscheinung und gesunde Erotik.

Ласло Хоручи

ЗАМЕЧАНИЯ К ВОПРОСУ О СВЯЗИ СЕКСУАЛЬНОСТИ И ИНДИВИДУУМА

В статье говорится о некоторых проблемах, возникающих в связи с сексуальной жизнью человека. Первая часть статьи содержит толкование сексуальности, а также её роли в жизни человека. Сексуальность проявляется в человеке в двух отношениях: сексуальность — с одной стороны биологическое, а с другой общественное явление. Среди компонентов общественного плана можно найти моральные, психические, гигиенические, научные, и мистические компоненты.

Второй круг проблем связывается с вопросами сексуальности и разделения труда. По мнению автора, сексуальность повлияла на место человека в разделении общественного труда, следовательно она повлияла и на формирование таланта и способностей. Далее, изменённая форма разделения общественного труда сохранится и при коммунизме и сексуальность, хотя и в незначительной мере, но всё-таки будет влиять, на то какое место займёт человек в разделении труда.

Третий круг проблем касается вопроса об отношении сексуальности и характера. Автор считает, что половое воздержание может быть средством закаливания силы воли и укрепления характера, в то время как чрезмерная погоня за половыми наслаждениями приводит к слабости характера. По мнению автора, сексуальность — одна из областей, где можно оказывать на человека самое сильное влияние.

Тему четвёртого круга вопросов составляют сексуальность и жизнерадостность. Сексуальность даёт жизнерадостность благодаря потомкам, но кроме этого половое наслаждение, любовь, как психический факт и здоровая эротика также доставляют радость.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Katona Péter: A marxista filozófia alapstruktúrájáról</i>	3
<i>Végh Gyula: A „tartalom” és „forma” viszonyának néhány kérdése a biológiában</i>	21
<i>Horuczi László: Megjegyzések a nemiség és az egyén kapcsolatának kérdéséhez</i>	35

Felelős kiadó: Dr. Kalocsai Dezső
Megjelent 500 példányban, F (A/5) ív terjedelemben
Kézirat a nyomdába érkezett: 1966 október hó
Készült: monó szedéssel, íves magásványomással
az MSZ 5601-59 és az MSZ 5603-55 szabványok szerint.
66-6419-Szegedi Nyomda Vállalat